

jEEZELF

ZIJN IS

EEN

ANNEMARIE SCHRIJVER
STUDENTNUMMER: 1539637
DBKV-MAATWERK-LERO
BEGELEIDER:
LEONTINE BROEKHUIZEN
ARTEZ UNIVERSITY OF THE ARTS

KUNST

Kunst als kennisbron voor existentiële vragen
Over mogelijkheden van persoonsvorming door Art-Based Learning in de praktijk

KUNST

Voor mijn lieve dochters Josefiën & Madelief

Inhoudsopgave

1. Inleiding	
1.1 Waarom?	7
1.2 Wat?	7
1.3 Hoe?	9
2. Theoretisch kader	
2.1 De landelijke doeldomeinen	13
2.2 Persoonsvorming	15
2.2.1 Gert Biesta	17
2.2.2 John Dewey	21
2.2.3 Hannah Arendt	22
2.2.4 Jeroen Lutters	25
2.3 Art-Based Learning	27
2.4 Samenvatting persoonsvorming en jongeren van 12 tot 14 jaar	33
3. Praktijkonderzoek	
3.1 Keuze van de gebruikte onderzoeksmethoden + verantwoording	37
3.2 Keuze en beschrijving van de gekozen onderzoekspopulatie + verantwoording	
3.3 Planning	39
4. Resultaten	
4.1 Video-impressies	41
4.2 Uitkomsten per bijeenkomst	43
4.3 Opbrengst praktijkonderzoek	50
3 Conclusies en aanbevelingen	
5.1 Conclusies	51
5.2 Aanbevelingen	53
Geraadpleegde literatuur	
Bronnen	55
Bijlagen	59

Inleiding

Door kunst onderwezen worden...

Gert Biesta

In september 2018 ben ik begonnen met de opleiding docent beeldende kunstvakken aan de hogeschool voor de kunsten Artez in Arnhem. Met deze studie wil ik mijzelf de kans geven om mij te verdiepen in actuele kunst- en cultuureducatie en dit koppelen aan mijn beroepspraktijk en daarbuiten.

Een paar jaar geleden kreeg ik een artikel onder ogen in een ckv-vakblad. Het artikel ging over 'Art-Based Learning', en het stimuleren van creatief denken¹. Intuïtief sprak het artikel mij bijzonder aan met betrekking tot jongeren in het voortgezet onderwijs. Ik denk dat er in de toekomst een belangrijke rol weggelegd is voor kunst- en cultuureducatie en kijken naar kunst, doormiddel van vernieuwende methoden.

Tot nu toe lijken we nauwelijks een structuur te hebben ingericht die het creatieve denken stimuleert. Er is een andere houding nodig in dit nieuwe tijdperk van de 21^e eeuw. We staan voor enorme vraagstukken, zowel economisch, politiek, cultureel, medisch en klimatologisch. Een stap naar positief kritische pedagogiek moet gemaakt worden, waarbij we jongeren uitdagen om raadsels en vraagstukken op te lossen. Creativiteit en vindingrijkheid spelen hierbij een belangrijke rol.

Het onderwijs is in transitie en het landelijk curriculum wordt vernieuwd. Zoals onderwijspedagoog Gert Biesta, vraag óók ik mij af waar ons onderwijs in de 21^e eeuw over moet gaan en aan welke doelen we met elkaar kunnen blijven werken. Landelijk zijn er doeldomeinen vastgesteld en is het vooral belangrijk om met elkaar te bedenken hoe we deze vormgeven in de onderwijspraktijk.

Dit jaar ben ik reeds 25 jaar werkzaam in het bijzonder voortgezet onderwijs. Ik heb altijd dicht op de ontwikkeling van jongeren gezeten en ben een kritische zelfonderzoeker. Vorig studiejaar ben ik in de eerste lock-down van de coronapandemie voor de DBKV-opleiding aan Artez, beeldend afgestudeerd. Vanuit dat proces maakte ik al eens de vergelijking met de Art-Based Learning methode als creatief denkproces. Het beeldende proces van een kunstenaar is in mijn ogen vergelijkbaar met de rol als die van een onderwijspedagoog, docent. Telkens de context weer betrekken, bevragen zoals Jeroen Lutters (grondlegger van Art-Based Learning) beschrijft. Hij noemt de docent 'Een verhalenverteller die zijn belevenissen deelt met de volgende generatie.'²

---

¹ CKV gids 2018-2019, Art Based Learning, stimuleert creatief denken, pag. 11-13
https://issuu.com/cultuurcollege/docs/ckv_gids_2018_def_lr

² ABL handboek creatief opleiden 2020, J. Lutters, p.35

De volgende generatie, zoals te zien in de video-installatie van Rineke Dijkstra 'i can see a woman crying' uit 2010³ waar ik door geïnspireerd werd. Laat zien hoe jongeren naar een kunstwerk kunnen kijken, wat ze proberen te begrijpen. Het verbeeldt voor mij, de manier waarop jongeren kunnen kijken naar kunst zonder er direct een oordeel aan te geven.

Met deze vernieuwende methoden van kunst beschouwen kan kunst wellicht toegankelijker gemaakt worden. Omdat er vooraf geen feitenkennis noodzakelijk is. Informatie over een kunstwerk kan je nu gemakkelijk vinden door het gebruik van digitale media.

Bij de methode Art-Based Learning is het kunstwerk 'de leermeester'.⁴ Het creëren van persoonlijke betrokkenheid is in alle gevallen het uitgangspunt en dat past bij authentieke kunst- en cultuureducatie.

*No School? It All Depends on Your Definition of 'School'*⁵

Martijn Aslander

---

³ 'I can see a woman crying' 2010, Rineke Dijkstra video installatie 11.51 minuten
<https://youtu.be/Qb9tw8VF-F8>

⁴ Voorbij de kunst, anders kijken naar kunst met jongeren, J. Holtes en Y. Kroeze 2018

⁵ A Movement of Creative Education, No School Manifesto 2020

1.1 Waarom heb ik dit onderwerp gekozen voor mijn scriptie?

In de eerste plaats heb ik dit onderwerp gekozen omdat mijn aandacht uitgaat naar de sociaal- emotionele belevingswereld van jongeren in de leeftijd van 12 tot 14 jaar, de pubertijd. In deze levensfase veranderen jongeren zowel mentaal als fysiek. Ze zijn op zoek naar een eigen identiteit. Het gevoelsleven is turbulent en speelt een grote rol. De puber leeft extreem in het hier-en-nu en kan nog niet goed reflecteren op eigen handelen. Ik zie het als mijn taak om jongeren te ondersteunen naar zelfstandigheid.

Door het artikel over Art-Based Learning⁶ (hierna zal ik de afkorting ABL gebruiken), vermoed ik dat deze methode een bijdrage kan leveren aan persoonsvorming.

Ik lees op de website;

*Dat de ABL-methode aansluit bij de gedachte dat onderwijs een middel is voor het vormgeven van de eigen identiteit: Onderwijs werkt in op de persoon, op menselijke individualiteit en subjectiviteit, door hoogleraar filosofie en pedagogiek Gert Biesta aangeduid als persoonsvorming of subjectivering. Dit is samen met kwalificatie en socialisatie niet alleen een functie van het onderwijsproces, maar tevens ook één van de drie doeldomeinen van het onderwijs aldus Biesta.*⁷ (G. Biesta: *Goed onderwijs en de cultuur van het meten*, 2012)

Dit versterkt mijn vermoedens en daagt mij vervolgens uit om de mogelijkheden van persoonsvorming door middel van deze methode te willen verkennen.

Een andere belangrijke motivatie waarom ik dit onderwerp heb gekozen, is dat ik naar aanleiding van dit onderzoek, zelf de training Art-Based Learning wil gaan doen. Om hiermee mijn onderwijspraktijk en loopbaanmogelijkheden daarbuiten, uit te breiden voor de toekomst.

1.2 Wat ga ik onderzoeken?

Voorafgaande aan de keus voor de DBKV-opleiding ben ik betrokken geweest bij de visievorming rondom herzieningen van het landelijk curriculum. Ik heb bijgedragen aan de visievorming voor het leergebied 'kunst en cultuur' in het praktijkonderwijs. Hiervoor heb ik mij vooraf geïnformeerd over het doel van curriculum vernieuwen en hoe er landelijk gedacht wordt, waar onderwijs over zou moeten gaan.

In hoofdstuk 2 wil ik de landelijke doeldomeinen ook wel streefdoelen genaamd kort beschrijven en leg de focus op het doeldomein 'persoonsvorming'.

Onderwijspedagoog Gert Biesta noemt dit subjectivering en legt een verband met de kunsten. Ik ben nieuwsgierig geworden naar de mogelijkheden van persoonsvorming. Hiervoor zoek ik met theorieën van de denkers John Dewey en Hanna Arendt enige verdieping.

In hoofdstuk 3 gaat het over de ABL-methode. Ik wil meer weten over deze methode, de herkomst, kenmerken en hoe de methode in praktijk toegepast kan worden. Om die reden wil ik een praktijkonderzoek uitvoeren.

---

⁶ ckv gids – online artikel over abl, stimuleert creatief denken
https://issuu.com/cultuurcollege/docs/ckv_gids_2018_def_lr

⁷ Kijken naar kunst met jongeren, <https://kunstkijkenmetjongeren.wordpress.com/art-based-learning/>

Mijn vraag voor dit onderzoek luidt:

Wat zijn de mogelijkheden van persoonsvorming door middel van Art-Based Learning bij jongeren van 12 tot 14 jaar?

Deelvragen:

Om deze onderzoeksvraag te beantwoorden, verdiep ik me in het onderwerp door in het theoretische kader nader in te gaan op de vragen:

- Wat is persoonsvorming?
- Wat is Art-Based learning?

1.3 Hoe ga ik dat doen?

De rode draad komt voort uit vermoedens die ik kreeg bij het lezen over de ABL-methode en het landelijk doeldomein persoonsvorming in onderwijs.⁸

Ik neem de lezer mee naar de landelijke doeldomeinen van onderwijs en de visie van onderwijspedagoog Gert Biesta ten aanzien van het doeldomein persoonsvorming.

Met John Dewey, een belangrijke Amerikaanse filosoof, psycholoog en pedagoog uit de vorige eeuw en onder andere een inspiratiebron voor Gert Biesta, zoek ik inhoud en verdieping die mij aanspreekt. Hij heeft veel geschreven over onderwijs, opvoeding en burgerschap.

De theorie van filosofe Hannah Arendt vind ik eveneens interessant met betrekking tot het onderwerp persoonlijke vorming.

Met behulp van het werk van Jeroen Lutters, die de grondlegger van de ABL-methode is, wil ik meer te weten komen over de kenmerken, creatief denken en zijn visie op de toekomst van onderwijs en jongeren in de leeftijd van 12 tot 14 jaar.

Uit dit theoretische deel van mijn onderzoek heb ik getracht persoonsvorming te duiden.

Tot slot zal ik met mijn onderzoeksvraag als uitgangspunt een praktijkonderzoek uitvoeren. Het praktijkonderzoek met de jongeren bestaat uit vier bijeenkomsten, die ik in hoofdstuk 4 uitwerk. Hieruit destilleer ik een aantal bevindingen die ik meeneem naar de conclusie van dit schrijven.

Ik vind het hierbij belangrijk te benoemen dat de bijbehorende video opnames een grote bijdrage leveren.

In hoofdstuk 5 verbind ik in een conclusie de resultaten vanuit het praktijkonderzoek met het theoretische deel van dit schrijven en neem ik aanbevelingen op.

De belangrijkste bronnen die ik heb gebruikt en de bijlagen zet ik aan het eind op een rij.

---

⁸ Website uitleg ABL-methode https://www.cultuuroost.nl/training/art-based-learning/?gclid=CjwKCAjwj6SEBhAOEiwAvFRuKAU6CQ3DliJoSaT_WAwQsraFNUSwnB56kL4c5FmQ6UeUTigGy7hrxoCtBAQAvD_BwE

2. Theoretisch kader

Inleiding

De landelijke doeldomeinen zijn algemene domeinen waar onderwijs volgens de Nederlandse onderwijsraad over zou moeten gaan.

Het begrip 'persoonsvorming' als doeldomein is wat ongrijpbaar en wellicht is dat de bedoeling, om zo de discussie opgang te brengen. Als ik zoek naar de betekenis ervan, blijkt dat er veel synoniemen bestaan zoals persoonlijke ontwikkeling, persoonlijke vorming, identiteitsvorming, individuatie, identiteitsontwikkeling, zelfactualisatie, ontplooiing, zelfontplooiing, subjectwording en subjectificatie. Elke term heeft zijn eigen nuanceringen die gefundeerd zijn op kleine verschillen. Hierover bestaan dus veel verschillende interpretaties en meningen.

Platform onderwijs 2032 schrijft in het eindadvies⁹ over ons onderwijs dat er een nieuwe koers nodig is. Bij het kopje Persoonsvorming, schrijft het platform dat leerlingen op school moeten nadenken over vragen als 'Wie ben ik?', 'Wie wil ik worden?', 'Wat vind ik belangrijk?' en 'Hoe wil ik omgaan met anderen?' Ook ontwikkelen ze begrip voor opvattingen en keuzes van anderen. Onderwijs dat bijdraagt aan persoonsvorming motiveert en vormt leerlingen in brede zin. Ze leren niet alleen met hun hoofd, maar ook met hun hart en handen. Dat vraagt om een rijk onderwijsaanbod met ruim aandacht voor de ontwikkeling van hun talenten. Het gaat daarbij ook om hun creatieve ontwikkeling.

De theorie van onderwijspedagoog Gert Biesta over persoonsvorming, wat hij subjectivering noemt, legt een verband met de kunsten. Biesta zegt in een lezing¹⁰: Het werk van de kunsten is geen middel voor dit educatieve werk, het werk van de kunsten *is* dit werk, een voortdurende poging om in de wereld te zijn. Gert Biesta zegt 'alleen als we de kunsten toelaten hun educatieve werk te doen'.

John Dewey is een belangrijke inspiratiebron voor Biesta. Hij verwijst naar de natuur, wij mensen zijn natuur, en ondergaan een ervaring met het allesomvattende om ons heen. De taal is zo schrijft Dewey, tussen de mensen komen te staan als een bruikbaar middel om elkaar te begrijpen maar desalniettemin ook voor misverstanden vatbaar in de dialoog met elkaar. Participatie benoemd Dewey hierbij eveneens als een belangrijk onderdeel van de opvoeding¹¹.

Hannah Arendt, een filosofe van de 20^e eeuw is een inspiratiebron zowel voor Gert Biesta als voor Jeroen Lutters. Zij bekijkt de ontwikkeling van de mens vanaf het moment waarop we geboren worden. Dat we allemaal geboren worden om wellicht iets nieuws in de wereld te brengen. Haar denken neem ik mee in dit schrijven als

---

⁹ Eindadvies Platform 2032 <https://curriculum.nu/wp-content/uploads/2018/05/Ons-Onderwijs2032-Eindadvies-januari-2016.pdf>

¹⁰ Interview Gert Biesta, <https://youtu.be/-YVw1v1J50g> dus als we alleen maar zeggen we willen creativiteit dan missen we iets.

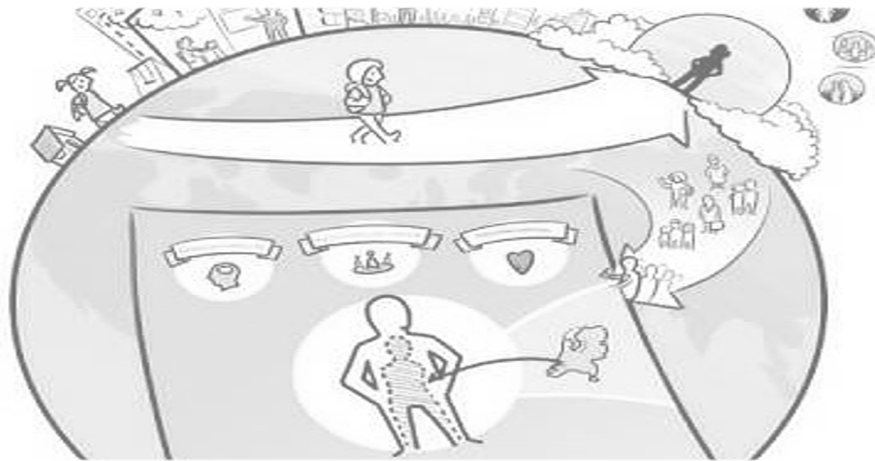
¹¹ John Dewey over opvoeding, onderwijs en burgerschap – een keus uit zijn werk, van Joop Berding p.18-19

verdieping omdat het mijns inziens goed past bij het thema persoonsvorming en dit ABL-onderzoek.

Jeroen Lutters is onderzoeker, docent en publicist in het hoger onderwijs. Hij ontwikkelde ABL wat staat voor Art-Based Learning een methode om kunst te beschouwen met een persoonlijke vraag. Hij schrijft over creatief denken als autonoom mens. Daar leg ik eveneens een verband met persoonsvorming, subjectivering. Jeroen Lutters verhoudt zich met de ABL-methode en filosofie, op kritische wijze tot de doelstellingen en werkwijze van het huidige onderwijssysteem. Hij zegt 'aangesproken worden op je creatieve zelf', wat bedoeld hij met creatieve zelf, wat is creativiteit en creatief denken?

Ik heb de deelnemers van het praktijkonderzoek gevraagd wat zij dachten dat persoonsvorming volgens hen betekende en zij legden dit als volgt uit:
Jezelf worden of ontwikkelen- de ontwikkeling naar je persoon- ergens anders naar kijken vanwege je persoonlijkheid- zelfmaking – mensontwikkeling.

Het mag duidelijk zijn dat het begrip persoonsvorming moeilijk te duiden is. Velen hebben zich hierover gebogen en persoonlijk heb ik gekozen voor bovenstaande denkers. Enerzijds om een beknopt tijdsbeeld neer te zetten anderzijds omdat zij mijns inziens goed passen bij mijn ABL-praktijkonderzoek.

2.1 De landelijke doeldomeinen

In een video van Platform 2032 wordt een samenvatting gegeven over de landelijke doeldomeinen¹², ook wel streefdoelen genaamd. Drie doeldomeinen waarvan de overheid vindt dat we aandacht moeten besteden in het onderwijs.

De driedoeldomeinen zijn: kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming.

Onder **kwalificatie** als doeldomein van onderwijs, zou je kunnen zeggen dat dit gaat over het verwerven van kennis, vaardigheden en houdingen die mensen in staat stellen iets te doen of op een bepaalde manier te handelen. Kennis, vaardigheden en houdingen kunnen betrekking hebben op een specifiek beroepenveld, maar ook op een breder thema zoals functioneren in een complexe maatschappij.

Van het doeldomein kwalificatie zijn in het onderwijs veel voorbeelden zoals toetsweken, kwalificatiedossiers, portfolio's, competentieprofielen, rapporten, CITO, eindtoets, repetities, SO's, doorstroompercentages, kerndoelen, eindtermen, plusdocumenten en meer. Allemaal middelen om vooral vast te leggen wat opbrengsten van onderwijs zijn. Het is belangrijk om behaalde resultaten en opbrengsten te monitoren maar regelmatig vraag ik mij weleens af of dat alles wel nodig is.

Socialisatie, gaat volgens de onderwijsraad over een proces waarin jongeren en leerlingen kennisnemen en deel uitmaken van tradities en praktijken. Tradities en praktijken kunnen betrekking hebben op een bepaalde beroepspraktijk, maar ook op bredere eventueel maatschappelijke thema's zoals democratie. Het onderwijs heeft als taak jonge mensen te leren respectvol met verschillen om te gaan en leren wat ons met elkaar verbindt. Leerlingen worden vanaf de basisschool tot vervolgonderwijs omgevormd tot betrokken burgers. Leerlingen of studenten dienen de basiswaarden van de democratische rechtstaat te kennen zoals gelijkwaardigheid van individuen, vrijheid van geloof, vrijheid van meningsuiting en het recht op zelfbeschikking zo valt te lezen in een kamerbrief van Bussemaker en Dekker (2017)¹³. Hoe scholen vervolgens aandacht besteden aan burgerschap is aan de scholen zelf. Er zijn geen wettelijke

¹² Video samenvatting advies onderwijs 2032 https://youtu.be/NN_cZ5qjdyC

¹³ Kamerbrief Bussemaker en Dekker 2017 <https://www.onderwijsdatabank.nl/95894/actieplan-gelijke-kansen-in-het-onderwijs-kamerbrief/>

eindtermen of kerndoelen waaraan een school moet voldoen. Veel scholen geven aan dit lastig te vinden (Eidhof & Kruiter, 2016)¹⁴.

Onderwijspedagoog Gert Biesta, wijst erop dat burgerschapsonderwijs slechts een deel van het doeldomein socialisatie is. Het omvat meer dan alleen de normen en waarden waarvan de politiek graag wil dat het onderwijs die aan de man brengt onder de noemer burgerschap. Biesta noemt het voorbeeld van 'een goede bakker zijn'. Hoe doe je dat in de context van de Nederlandse samenleving?

Voorbeeld van een definitie voor burgerschap zou kunnen zijn:

Dat burgerschap gaat over manieren waarop individuen zich verhouden tot anderen en gemeenschappen, en daarmee over omgaan met verschillen, diversiteit, sociale cohesie en solidariteit. De actualiteit laat zien dat het onderbelichten van socialisatie in het onderwijs tot gebrekkig burgerschap heeft geleid. In een brief aan de Tweede Kamer (2017)¹⁵ stellen Bussemaker en Dekker dat huidige ontwikkelingen in de Nederlandse samenleving vragen om een steviger fundament voor burgerschapsonderwijs. Hierdoor staat het onderwerp burgerschap volop in de schijnwerpers en krijgt het doeldomein socialisatie sindsdien meer aandacht.

---

¹⁴ Kamerstuk van Eidhof & Kruiter 2016 <https://zoek.officiëlebevestigingen.nl/kst-31289-355.html>

¹⁵ Brief aan de tweede kamer 2017 Bussemaker en Dekker
https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2017Z01880&did=2017D03932

2.2 Persoonsvorming

Het doeldomein persoonsvorming neem ik uitgebreid onder de loep omdat het betrekking heeft op mijn hoofdvraag. Vanuit verschillende perspectieven van denkers door de tijd, tast ik het domein van persoonsvorming af.

Als het gaat over toekomstgericht onderwijs zo stelt platform 2032 in het adviesrapport¹⁶ gaat het om cultiveren en stimuleren van de, van nature aanwezige nieuwsgierigheid van leerlingen. Toekomstgericht onderwijs stimuleert de creativiteit van leerlingen. Het moedigt ze aan hun verbeeldingskracht te gebruiken om nieuwe ideeën en producten te bedenken en te ontwerpen. Het leert ze vanuit verschillende perspectieven naar de omringende wereld te kijken. Ze leren vorm te geven aan hun persoonlijkheid, omgaan met vrijheid en verantwoordelijkheid en over grenzen heen te kijken zo stelt het Platform. Zij beschouwt de school van de toekomst – in het verlengde van wat kinderen en jongeren thuis en buiten school leren – als een belangrijke vormende omgeving en oefenplaats. De school draagt bij aan de identiteitsontwikkeling van leerlingen en helpt hen na te denken over hun persoonlijke drijfveren en ambities.

Het doeldomein **persoonsvorming** wordt door de onderwijsraad (2016)¹⁷ getypeerd als het proces van individualisering van de leerling. De leerling moet uiteindelijk in staat zijn autonoom tot beslissingen te komen. Los van de docent, school, heersende normen en tradities en kan zich op een verantwoordelijke manier naar de maatschappij verhouden.

De onderwijsraad gaat niet zo ver, dat ze uitleg geven aan wat dan precies verantwoordelijk is. Door het woord persoonsvorming zou je kunnen denken dat het hier draait om het vormen van een persoon. Dat er een bepaald einddoel is waarnaar je met elkaar naartoe werkt. Dat de school min of meer weet 'waarin' het een persoon of leerling moet veranderen.

Scholen in Nederland zouden ervoor kunnen zorgen dat leerlingen kennis maken met vrijheid van meningsuiting, democratie, gelijkheid van mannen en vrouwen, genderdiversiteit en meer. Beleidsmakers hebben uiteindelijk als doel om deze normen en waarden deel uit te laten maken van de identiteit van de Nederlandse leerling. Dit is een zeer letterlijke invulling van het begrip persoonsvorming. Van tevoren weten wat je in een persoon wil gieten zodat je precies weet waarin het zich vormt (nou ja, in theorie dan). Het gaat er in dit geval om wat of wie een persoon wordt of is. De school heeft hier naar mijn mening dan vooral een politiek wenselijke functie.

---

¹⁶ Eindadvies platform onderwijs 2032 <https://curriculum.nu/wp-content/uploads/2018/05/Ons-Onderwijs2032-Eindadvies-januari-2016.pdf>

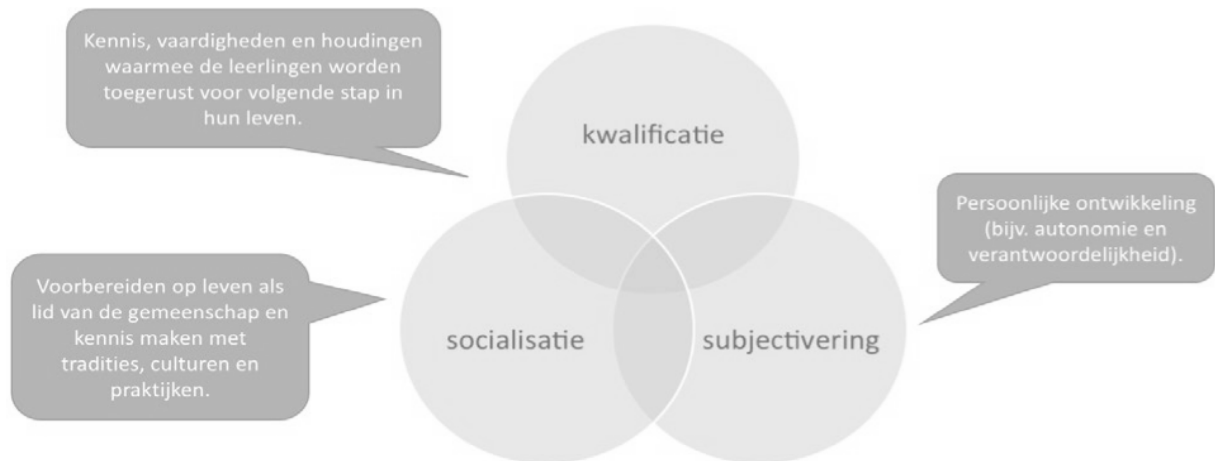
¹⁷ Moeilijk meetbare processen in het onderwijs.
<https://www.onderwijsraad.nl/publicaties/rapporten/2016/05/10/studie-moeilijk-meetbare-onderwijsresultaten-op-het-sociale-en-maatschappelijke-domein>

2.2.1 Gert Biesta (1957-)

Gert Biesta wil verder dan persoonsvorming als in een politieke functie, daarom kiest hij voor het begrip subjectivering of subjectificatie. Het 'Subject' zou hier beschouwd kunnen worden als een persoon. Waar het bij identiteit gaat om wie ik ben gaat het bij subjectificatie om hoe een subject is. Zoals ik dit opvat, gaat het hier meer over handelen in plaats van zijn. Hoe gedraag ik mij ten opzichte van anderen? Naar dieren? Naar de omgeving? Naar de wereld?

Venn diagram doeldomeinen van onderwijs, Gert Biesta.

Volgens Biesta kunnen de doeldomeinen niet zonder elkaar in ons onderwijs. Ze staan in verbinding met elkaar zoals in het venndiagram hierboven.

In zijn boek 'het prachtige risico van onderwijs'¹⁸ geeft Biesta aan waartoe onderwijs dient volgens hem. Hij refereert aan een voorbeeld binnen een onderwijsinstelling, het gaat over veranderen en verbeteren. Hij zegt dat we onszelf telkens af kunnen blijven vragen of dat wat we veranderen, wel wenselijk is en een verbetering. Of dat het in de eerste plaats altijd wenselijk is om je af te vragen, waar onderwijs toe dient. Hij probeert ons duidelijk te maken dat hij niets voorschrijft over wat het doel zou moeten zijn maar een manier aandraagt, hoe we om kunnen gaan met deze vraag. Hij stelt dat de multi dimensionaliteit van het doel van onderwijs precies is wat onderwijs interessant maakt. Hij suggereert dat het onderwijs functioneert of werkt binnen verschillende dimensies. De onderwijsprocessen en -praktijken functioneren in het algemeen binnen drie verschillende domeinen: **subjectivering, kwalificatie en socialisatie**. We dienen de vraag te stellen naar het doel van onderwijs in relatie tot elk van deze domeinen. Alles wat we binnen onderwijs 'doen', heeft een mogelijke impact op ieder van deze drie domeinen. Leraren moeten voortdurend beoordelen hoe de verschillende dimensies op elkaar kunnen worden afgestemd. Prioriteiten stellen, en deze prioriteiten kunnen nooit in algemene zin worden gesteld maar moeten altijd worden afgestemd op concrete situaties met concrete leerlingen. Leraren moeten tevens kunnen omgaan met spanningen en conflicten en, aan de andere kant, de mogelijkheden voor synergie herkennen en benutten.

¹⁸ Het prachtige riscico van onderwijs 2015 , Gert Biesta p.183 - 199

Biesta stelt dat in de rol van onderwijspedagoog je goed in staat moet zijn om te **oordelen**. Oordelen over wat wenselijk is met de doeldomeinen in het achterhoofd. Hij zoekt als het ware naar een vorm van onderwijs oordeel-gebaseerd of oordeel-gefocusst professioneel leren, zo zou je het kunnen noemen. Onderwijs pedagogisch vraagt dat om een andere benadering, en gaat het niet alleen over leren, vaardigheden en competenties. Maar voor de onderwijspedagoog gaat het ook over de kwaliteit van de persoon. Hij verwijst naar een uitspraak van Aristoteles, over de wijsheid die komt met de jaren. Biesta zegt; Wijsheid komt met ervaring.

Biesta probeert het onderwijs te vertellen dat met subjectivering **een wereldgerichte visie** nodig is;¹⁹ de focus op bestaan in de wereld als 'subject'. In de wereld maar niet in het centrum van de wereld. Hij stelt dat het probleem met een expressivistische benadering van onderwijs, waarbij hij doelt op de bestaande waarden en normen in de huidige vorm van onderwijs er obstakels zouden kunnen zijn, want wat als de stem van de leerling racistisch is? De creativiteit destructief? De identiteit egocentrisch?

Het gaat hier min of meer over handelingen die een persoon verricht los van de identiteit van de persoon. Handelingen die de persoon maken tot wie hij is. Een soort vingerafdruk van handelingen die aan een persoon vastzitten, uniek voor die persoon. Zo hebben we bij familieleden, kennissen en vrienden ook een beeld van hoe een persoon is, zelfs zonder dat we weten wat de normen en waarden van de persoon zijn. De ene persoon vinden we gewoon prettiger dan de andere. De manier waarop de ene persoon 'in deze wereld' is, is prettiger (of wenselijker zou je misschien kunnen zeggen) dan de andere en dat is een puur persoonlijke kwestie.

Wanneer ik in dat opzicht mijn klaslokaal als voorbeeld neem, dan zijn daar eveneens hele verschillende personen aanwezig. Zij komen allemaal bij elkaar met diverse achtergronden. Momenteel zijn er veel jongeren tussentijds ingestroomd met een vluchtelingenstatus, zij komen vanuit oorlogsgebieden zoals Syrië. Zij hebben in het land van herkomst ernstige trauma's opgelopen. Op dezelfde school en in hetzelfde klaslokaal zijn jongeren aanwezig waarvan bekend is dat ze zich weleens racistisch geuit hebben. Hoe zorg je er als docent dan toch voor dat een leerling zich ontwikkelt tot een persoon met wenselijke eigenschappen, waarbij beiden zich prettig voelen? Wellicht is het belangrijk dat eerst duidelijk wordt wát wenselijk is? Hier komt het oordeelvormende aspect van de docent om de hoek kijken waar Biesta het over heeft.

Om in dialoog met de wereld te blijven is het belangrijk zelf duidelijk te hebben waar je als individu staat, hoe je jezelf verhoudt tot jezelf, zeg maar. Dit noemt Biesta het belang van **uniciteit**.²⁰

Wanneer is jouw aanwezigheid van belang? Biesta zegt dat uniciteit zich niet alleen uit in persoonskenmerken, maar ook in momenten waaruit blijkt dat 'een individu ertoe doet' in verhouding tot anderen. Iemand stelt jou een vraag en deze persoon verwacht dat het antwoord uit jou komt en niet uit iemand anders. In dit geval betekent het dat je

---

¹⁹ Presentatie boek 'door kunst onderwezen willen worden' over een wereldgerichte visie, <https://vimeo.com/268735232> Gert Biesta

²⁰ essay-persoonsvorming-gert-biesta.pdf download

sociaal, fysiek, persoonlijk uniek bent. In een situatie waarin een docent alleen maar aan het woord is of waarin vragen van leerlingen de kop in worden gedrukt omdat er geen tijd voor is, is de kans klein dat leerlingen situaties zullen ervaren in het klaslokaal waarin uniciteit plaatsvindt.

Onderwijs zou volgens Biesta iets mogen zijn waarmee we de leerling, de jongere naar de wereld keren. Dat we de jongeren begeleiden in de weg naar **volwassenheid**, volwassen in de wereld zijn. Dat we jongeren wijzen op zaken die goed, belangrijk of zinvol kunnen zijn om aandacht aan te besteden. Zodat ze thuis raken in- en zich verzoenen met die wereldse realiteit. Maar wat is dan die wereldse realiteit en hoe kan een jongere 'in de wereld zijn'? Biesta heeft het over in de wereld zijn en 'weerstand' ervaren. Hij legt het uit als de wereld is geen constructie, maar bestaat buiten ons en heeft een eigen integriteit. Hiermee refereert hij aan het 'realiteitsprincipe' van Freud.

"De meeste mensen willen niet echt vrijheid, omdat vrijheid verantwoordelijkheid met zich meebrengt, en de meeste mensen zijn bang voor verantwoordelijkheid"- Sigmund Freud

Het realiteitsprincipe van Freud²¹ wil ons laten zien dat het bewuste, het rationele deel van de geest, in zijn bewoordingen 'niet eens meester van zijn eigen huis' is. In plaats daarvan worden we gestuurd door rivaliserende krachten, waarvan we er vele niet eens bewust waarnemen. Freud beschrijft in zijn essay 'Formuleringen over de twee principes van het psychisch gebeuren' uit 1911, het 'lustprincipe', dat ons aanzet tot fijne dingen. Maar als we ons daar alleen maar aan over zouden geven, gaat het niet goed met ons. Het probleem, volgens Freud, is dat we niet zomaar het lustprincipe kunnen blijven volgen, omdat we dan krankzinnige dingen zouden doen. We leren onszelf onder controle te houden en schuiven het plezier dat we op dit moment kunnen hebben van ons af om op een later moment veel meer (en meestal sociaal acceptabeler) plezier te kunnen hebben.

Onze kindertijd is de tijd waarin we leren ons aan te passen aan de realiteit. We worden geboren met ruwe, ongepolijste verlangens waar we ons niet voor schamen. Als we ouder worden, wordt ons pas enige 'beschaving' bijgebracht en worden we geacht ons aan te passen aan de sociale realiteit. Als we ons niet goed aanpassen, raken we in de problemen. Maar, als we ons te veel aanpassen, gaat het ook niet goed met ons.

'kunst = de dialoog van mens en wereld'- Gert Biesta

Volgens Biesta is het de kunst om het uit te houden in het moeilijke middengebied tussen zelfvernietiging of wereldvernietiging, van plezier versus de realiteit (Freud). Proberen in balans te blijven tussen persoonlijke keuzes en dat wat de wereld om ons heen van ons verwacht en dat wat de wereld van ons vraagt. Daar komt 'dialoog' aan de orde- en niet als gesprek maar manier van bestaan. En zo zegt hij 'kunst = de dialoog van mens en wereld', een voortdurende verkenning van wat het betekent om in de wereld te zijn.

---

²¹ Freud en het realiteitsprincipe-<https://www.psychoanalytischwoordenboek.nl/lemmas/realiteitsprincipe/>

2.2.2 John Dewey (1859 – 1952)

John Dewey (1859-1952) is een inspiratiebron voor Gert Biesta. Het blijkt dat er nu pas meer aandacht is voor zijn denken omdat Dewey zich in zijn tijd niet conformeerde aan religieuze opvattingen. Pas in deze tijd is er meer ruimte voor zijn gedachtengoed. Hij refereert in zijn denken aan de natuur, de mens als natuurlijk wezen en dat spreekt mij aan.

Hij schrijft over de rol van ervaring, taal en participatie²². Persoonsvorming is niet iets individueels maar Dewey ziet dit als één geheel met 'de natuur'. Hij schrijft dat er een actief en passief aspect is. Het doen is altijd een proberen van iets met 'iets' of iemand anders en het ondergaan heeft betrekking op hetgeen er vervolgens met ons gebeurt. In de voortdurende interacties die alle organismes, inclusief het organisme mens, met elkaar aangaan, is er om de zoveel tijd sprake van een verstoring van het evenwicht. Er is geen nulpunt of een situatie van stilstand: de energie die de organismen innemen en verspreiden kan de ene dan wel de andere richting opgaan, kan een geringe of grotere mate van intensiteit hebben, maar is nooit in ruste.

'Al het echte onderwijs komt tot stand door ervaring' – John Dewey

Volgens Dewey is er altijd al activiteit, '**de energie**' heeft al een bepaalde richting genomen. Ervaring duidt bij Dewey dus op het handelen en het ondergaan van de gevolgen of consequenties van dat handelen.

Kennen is slechts een van de manieren om toegang tot de wereld te krijgen. Naast het kennen zijn er de morele, de praktische, de technologische, de affectieve, de religieuze, de ethische en de esthetische manieren van ervaren. En voorafgaande aan welke ervaring dan ook, is er de primaire ervaring, de concrete en directe gewaarwording dat er 'iets' is. Dat 'er is iets' betekent dat een bepaald evenwicht verstoord is en dat er een proces op gang zal moeten komen om het evenwicht te herstellen. Hieruit zou je op kunnen maken dat de ervaring individualistisch is maar dat is een verkeerde conclusie. Juist tegen dat subjectivistische beeld verzet Dewey zich.

In de meest algemene zin is een ervaring een natuurlijk proces waaraan alle levende wezens deelnemen, stelt John Dewey. Alle levende wezens zijn voor hun voortbestaan afhankelijk van processen waarin zij stoffen uitwisselen met hun omgeving. Steeds wordt iets van de natuur ingenomen (denk hierbij aan ademhaling of voedselinname) en wordt er iets teruggegeven. Zo houden organismen met elkaar een precare balans in stand. Het organisme mens deelt deze voortdurende cyclus met alle andere levende organismen op deze aarde, in onze kosmos. Dit algemene biologische proces benoemt Dewey met de term interactie of transactie. Een specifiek menselijke ervaring waarin de transactie een bijzondere vorm aanneemt, een door en door sociale aangelegenheid en door de cultuur ingegeven ervaring is volgens Dewey '**de taal**'. De taal die tussen de mensen is geschoven, het symboolsysteem dat het mogelijk maakt op diepgaande, gecompliceerde en voor misvattingen vatbare manier met elkaar te communiceren. De taal verbindt en scheidt mensen.

---

²² John Dewey over opvoeding, onderwijs en burgerschap, een keuze uit zijn werk. Joop Berding p. 18-19

Dewey heeft het in zijn denken over opvoeding daarom over **participatie** zowel als in een politieke functie met betrekking tot democratie maar ook een pedagogische. Hij stelt dat participatie zowel het middel als doel betreft van de opvoeding. Door kinderen te betrekken in gezamenlijke activiteiten vinden er twee processen tegelijk plaats. Ieder individu betreft een positie ten opzichte van elkaar. Het menselijk samenleven vergelijkt hij met het samen rond een tafel zitten, toegepast op de opvoeding zitten opvoeders en kinderen samen rond de 'tafel van de wereld'. Die tafel verbindt allen met elkaar. Tegelijk zit iedereen in een verschillende positie aan die tafel, ook ten opzichte van elkaar.

2.2.3 Hannah Arendt (1906 – 1975)

Een andere belangrijke inspiratiebron zowel voor Gert Biesta als Jeroen Lutters, is de filosofe Hannah Arendt (1906-1975) ²³. Zij heeft een aantal bruikbare ideeën geleverd met betrekking tot de grondgedachte dat opvoeding een instrument is om een *bepaalde* manier van menszijn tot stand te brengen. De opvoeding begint met dat beeld en het opvoedingsproject wordt het proces dat dit beeld moet realiseren. Hannah Arendt geeft een perspectiefwisseling. Terwijl veel filosofen de nadruk leggen op de sterfelijkheid van de mens, staat bij Arendt het feit centraal dat mensen worden geboren en dat met iedere geboorte iets nieuws in de wereld komt. Een nieuw menselijk wezen met potentieel nieuwe manieren van doen, nieuwe manieren van denken, nieuwe ideeën en nieuwe initiatieven

Een manier om de problemen die aan deze benadering kleven te overkomen, is om de pedagogische blikrichting te verschuiven van wat in de toekomst gerealiseerd moet worden, naar wat zich in het heden als nieuw – als nieuw begin, als nieuwe mogelijkheid – aandient.

Dit moet deels in letterlijke zin worden opgevat: **mensen worden geboren en brengen daarmee nieuwe mogelijkheden in de wereld**. Want Nelson Mandela, Mahatma Gandhi, Martin Luther King, Rosa Parks, Moeder Theresa zijn allemaal geboren en hebben allemaal iets in de wereld gebracht dat er voorheen niet was. Uiteraard geldt dat ook voor Hitler, Pol Pot en Stalin, wat betekent dat een van de belangrijkste vragen voor het menselijk samenleven is hoe we met het nieuwe omgaan, en welke plaats we het geven. De idee van geboorte kan ook in figuurlijke zin worden opgevat, in die zin dat we in ons spreken en handelen voortdurend initiatieven nemen, voortdurend iets nieuws beginnen.

'Onderwijs is het punt waarop we beslissen of we genoeg van de wereld houden om er verantwoordelijkheid voor te nemen' – Hannah Arendt

Wanneer we op deze manier naar de opvoeding kijken en op deze manier pedagogisch denken willen ontwikkelen, is een van de eerste vragen hoe al het nieuwe dat zich met

---

²³ De school als toegang tot de wereld:
Een pedagogische kijk op goed onderwijs, Gert Biesta 2011 PDF

de geboorte aandient in de wereld kan komen. Arendt benadrukt dat niet geheel in de handen van de 'nieuwkomers' ligt omdat de mate waarin onze initiatieven in de wereld kunnen komen en tot wasdom kunnen komen cruciaal afhangt van de wijze waarop *anderen* onze initiatieven oppakken en voortzetten. Dit is een van de redenen waarom Arendt over de persoon als subject spreekt. Wij zijn het (handelend) subject van onze initiatieven en anderzijds zijn we onderworpen – 'sub-ject' in de letterlijke zin van het woord – aan wat anderen met onze initiatieven doen. Anderen doen dat op hun eigen manier, waardoor de kans groot is dat de wijze waarop onze initiatieven in de wereld komen vaak anders uitpakt dan hoe wij dat zouden willen. Om dit 'probleem' op te lossen zouden we deze kunnen beheersen door anderen voor te schrijven hoe ze moeten reageren. Dat geeft een garantie dat nieuwe initiatieven in de wereld komen zoals wij dat willen. Hiermee ontnemen wij de ander hun vrijheid en creëren we een wereld waarin één persoon het voor het zeggen heeft en anderen volgen.²⁴

Als wij het belangrijk vinden dat iedereen in principe kan handelen en initiatieven in de wereld kan brengen moeten we als voorwaarde frustratie voor lief nemen. Het kenmerk van zo een wereld heeft als voorwaarde pluraliteit, gevarieerdheid volgens Arendt. Arendt wil vooral wijzen op de gevaren van totalitarisme, van een situatie waarin iedereen wordt geacht op dezelfde manier te denken en te oordelen, omdat in die situatie het nieuwe niet langer in de wereld kan komen en vrijheid en initiatief ophouden te bestaan. Hiermee geeft zij een kader aan voor pedagogisch denken en handelen. Dat zou er op gericht mogen zijn, volgens Arendt dat er interesse is in het nieuwe dat het in de wereld mag komen. Om te voorkomen dat er een bepaald mensbeeld of visie geproduceerd wordt.

Het nieuwe verwijst niet alleen naar de feitelijke geboorte maar is een voortgaand proces met betrekking op alles wat zich in ons spreken of handelen als nieuw aandient.²⁵

Pedagogisch denken en doen dat het als de centrale pedagogische opdracht ziet om nieuwkomers een toegang tot de wereld te verschaffen. Met aandacht en zorg voor een bepaalde 'kwaliteit' van de wereld, een 'wereldse kwaliteit'. Een dubbele verantwoordelijkheid voor het nieuwe begin en voor de wereldse kwaliteit van de wereld.

Ik begrijp dat zij bedoelt dat 'wereld' een specifieke betekenis heeft. Zij duidt op kwaliteit van sociale interactie die pluraliteit, verscheidenheid mogelijk maakt en instant houdt. Niet simpelweg georiënteerd op het kind, of een kind-gecentreerde pedagogiek maar het accent ligt veel meer op het *handelen*, opgevat als de complexe, frustrerende, moeilijke manier waarop onze initiatieven en daarmee wijzelf in de wereld kunnen komen. Een pedagogische visie op onderwijs die geïnteresseerd is in de manieren waarop de school een toegang tot deze wereld van pluraliteit en verschil kan verschaffen. Enerzijds vraagt dit dat de school ruimte biedt voor de initiatieven van leerlingen. Dat betekent, bijvoorbeeld, dat het er in goed onderwijs niet om kan gaan simpelweg het leerplan in de leerling te krijgen. Dit vereist dat bijvoorbeeld het leerplan niet simpelweg als vaststaande kennis dient te worden gepresenteerd, maar toegang moet verschaffen tot de sociale praktijken en historische ontwikkelingen die het leerplan hebben gemaakt tot wat het is.

---

²⁴ Hannah Arendt, <https://youtu.be/YJtxxHJTy6Q>

²⁵ Hannah Arendt instituut <https://hannah-arendt.instituut/verdiep-je/>

2.2.4 Jeroen Lutters (1959-)

Jeroen Lutters, grondlegger van Art-Based Learning schrijft in de tijd waar we nu leven over 'de taal van de rechterhersen helft'²⁶, als metafoor voor de creatieve-artistieke denkwijze. Zijn denken is in mijn ogen best vooruitstrevend te noemen. Ook hij conformeert zich niet aan bestaande onderwijstradities en praktijken met betrekking tot zijn manier van denken. Met de taal van 'de rechterhersen helft' doelt hij op en verkent hij vanuit diverse bronnen, cognitief-psychologisch de belangrijkste cognitieve functies van de mens: de waarneming, het denken, het leren en de taal. Hij vraagt zich af, wat creatief denken is en waarin het verschilt van het kritische denken. Creatief denken zoals hij het benadert kenmerkt zich door non-conformistische praktijken, schrijft hij. Zoals de kunstenaar een autonome, vrije denker is, naast kundig in artistieke medium durft de kunstenaar te denken in vermoedens, in toeval, in beelden en het creatieve zelf. Lutters noemt het radicaal zelfstandig denken, het oog hebben en gebruik maken van toevallige gebeurtenissen, het exploreren van de verbeelding en het construeren van onverwachte verhalen. Hij zoomt in op cognitieve aspecten, samengevat noemt hij het A-denken en A leren. De 'A' staat voor **'Artistiek en creatief denken'**.

'De mens ontwerpt zijn eigen biografie als een scheppend wezen'

Jeroen Lutters

Elke denkstrategie deelt hij op in drie onderdelen. De twaalf onderdelen vormen samen een raster (zie schema creatief denken). Dit kun je gebruiken bij het trainen van je eigen creatieve vermogens, niet alleen in onderwijs maar in alle sectoren, stelt Lutters.²⁷

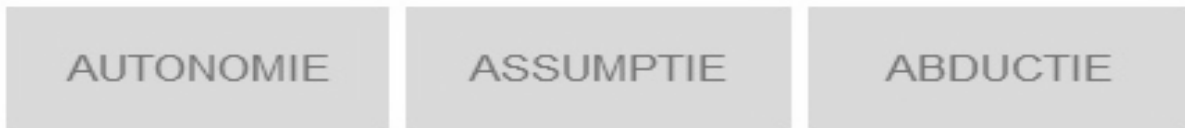
CREATIEF DENKEN		
AUTONOMIE	ASSUMPTIE	ABDUCTIE
ALLUSIE	ANTONIEM	ALEATORIEK
ANALOGIE	ALLEGORIE	ASSOCIATIE
ASSEMBLAGE	AFFIRMATIE	AUTOBIOGRAFIE

²⁶ Art-Based Learning, handboek creatief opleiden J.Lutters, creatief denken p. 47

²⁷ ABL handboek creatief opleiden, J. Lutters, p. 58-62

Het 'A' leren heeft hij onderverdeeld in vier cognitieve hoofdstrategieën:²⁸

1 Het denken in vermoedens (intuïtie)

De fenomenologie van de kunsten leert dat de kunstenaar een **vrije denker** is. De kunstenaar durft te denken in vermoedens.

2 Het denken in toeval (perceptie)

In de tweede plaats denkt de kunstenaar door middel van **toeval**. De kunstenaar denkt dat wat van betekenis is zich vanzelf aandient en kan dit op waarde schatten. Alleen als je hoofd niet vol zit met andere gedachten zo stelt Lutters.

3 Het denken in beelden (imaginatie)

Het derde 'symbool' van de taal van de rechterhersenhelft is **het denken in beelden**. Lutters benoemd hierbij dat de kunstenaar zich laat meevoeren naar een gebied van de driften en het instinct. *'Go with the flow'* noemt hij het.

4 Het denken vanuit het creatieve zelf (creativiteit)

Het vertellen van **een eigen verhaal**. Creatief denken is als een reis die alleen jij kunt maken. De kunst is om zodanig aangesloten te zijn op de creatieve bron, dat je gaandeweg 'weet' welke weg je moet gaan zo stelt Lutters.

---

²⁸ ABL handboek creatief opleiden p. 47-62

2.3 Art-Based Learning

Jeroen Lutters ontwikkelde de ABL-methodiek als een manier van leren van kunst en een gedachtesysteem waarmee je in dialoog kan treden.²⁹

Je stelt jezelf een vraag en ontdekt wat een kunstwerk je kan vertellen. Het idee dat een kunstwerk tot je kan spreken, een reflectieve methode waarbij de beschouwer in dialoog gaat met het kunstwerk. Het kunstwerk wordt niet het studieobject maar de leermeester, een kennisbron, gesprekspartner en als mogelijke wereld. Feitelijke informatie over de achtergrond, techniek en jaartallen van een kunstwerk komen niet direct aan de orde. Je leert niet over kunst, maar meer over jezelf door middel van kunst. ABL richt zich op het denkproces. Het geeft inzicht in denken over. Met inzicht in denken over, en je eigen individuele denkproces, verschaf je jezelf inzichten.

'Leren jezelf te zijn' – Jeroen Lutters

Lutters denkt dat **de kern van menszijn misschien wel je creatieve zijn** is, en wat betekent dat letterlijk? In een interview legt hij dat uit.³⁰ Het is min of meer leren jezelf te zijn. Hij vertelt dat je iets kan scheppen, dat je iets nieuws kan maken, iets kan uitvinden dat alleen jij kan. Een mens die zich aangesproken voelt als mens, voelt zich aangesproken in zijn creativiteit. En andersom, als je aangesproken wordt in je creativiteit, word je aangesproken in je directe **menzijn**.

Lutters schrijft over **de maatschappelijke impact van creativiteit**³¹ dat er geen aanleiding lijkt te bestaan dat creativiteit in de zin van verandering – metamorfose – berust op een unieke menselijke dimensie. Eerder lijkt het iets wat het geheel van het universum doortrekt. De filosofie van Art-Based Learning lijkt gericht te zijn op een paradigmashift.

Het landelijk curriculum wordt herzien en dat leek mij het juiste moment om een bijdrage te leveren aan vernieuwingen. Curriculum.nu³² (voorheen onderwijs2032) riep in 2018 leraren, schoolleiders en schoolteams op om mee te denken over het landelijk curriculum. Het vernieuwd curriculum werd verdeeld in negen leergebieden. Waarbij de vraag centraal stond, wat leerlingen in het primair en voortgezet onderwijs moeten kennen en kunnen voor **de toekomst**.

Ik heb gehoor gegeven aan deze oproep en heb mij aangemeld voor de leergebieden kunst en cultuur en ict-geletterdheid om mee te praten over de visievorming voor deze leergebieden voor het praktijkonderwijs en de onderbouw van het vmbo. In die tijd kwam ik een inspirerende Ted-video tegen, een verhaal van Sir Ken Robinson over veranderende onderwijsparadigma's³³ dat inzicht en overzicht geeft van de huidige wereldwijde onderwijsstructuur, de effecten die het heeft op onze schoolgaande kinderen en de samenleving, en een uitnodiging is om na te denken over wat er nodig zou zijn voor de toekomst.

---

²⁹ In de schaduw van het kunstwerk, Art-Based Learning in de praktijk, J. Lutters

³⁰ Link video: Introductie Art Based Learning, J. Lutters <https://youtu.be/D8jDMAJVcAk>

³¹ Art-Based Learning handboek creatief opleiden J. Lutters p. 43

³² Uitleg curriculum.nu video's e.d. <https://www.curriculum.nu/actueel/wat-is-curriculumnu/>

³³ RSA animatie changing education paradigms, Sir Ken Robinson https://www.ted.com/talks/sir_ken_robinson_changing_education_paradigms?utm_campaign=tedsread&utm_medium=referral&utm_source=tedcomshare

Door het lezen van het artikel in ckv-gids over de ABL-methode zie ik een verband met de tijd waarin we nu leven. Creatief opleiden is, zoals Lutters stelt, een nieuwe narratief-pedagogische benadering van educatie op systeemniveau. Het is een onderwijskundige aanpak die alleen kan werken als de vernieuwing die wordt ingevoerd op de ene plek niet wordt ontkracht op een andere plek. Het systeem rondom ABL stelt op zichzelf weinig voor als het systeem daaromheen er niet mee correspondeert. Eén ding moet duidelijk zijn: dat het leren van het creatieve denken als een zelfstandige manier van werken, net als de weg van de autonome kunstenaar waaraan deze manier van leren is ontleend, centraal staat in de educatieve benadering.

Creatief leren, het systeem waarvan ABL-deel uitmaakt, vindt zijn grondslag inderdaad in een **paradigmashift** in het onderwijs. Van docentgericht naar studentgericht, docenten als 'leading learners' is een normatieve keuze waarin de kunsten en de humaniora in het centrum van het denken komen te staan. Een ethische keus in een tijd waarin het zelfstandige denken, door invloed van de politiek, de economie en de media, ernstig wordt bedreigd aldus Lutters.

Art-Based Learning is in wezen een wijsgerig-pedagogische benadering van het onderwijs³⁴, die zich op kritische wijze verhoudt tot de doelstellingen en werkwijze van het huidige onderwijs. Een constructie van een nieuwe vorm van educatie, gebaseerd op een **creatief pedagogisch-didactisch paradigma**. Het systeem van mastering creativity erkent zijn betrekkelijkheid en wil een doorlopend (leer)proces zijn; wat betekent dat het vanuit de aard van de zaak nooit een final statement maakt, maar dat iedere uitspraak op zijn beurt ook weer kan worden gefalsifieerd, om vervolgens weer nieuwe ideeën op te roepen.

'It is not the strongest of the species that survives, nor the most intelligent that survives. It is the one that is most adaptable to change' - Charles Darwin

³⁴ In de schaduw van het kunstwerk, Art-Based Learning in de praktijk J. Lutters.

De ABL-methode heeft in theorie specifieke **kenmerken**. Het in eerste instantie radicaal existentieel perspectief.³⁵ De student of de docent denkt niet meer vanuit een lineaire-chronologische ordening, vanuit het verleden extrapolierend naar de toekomst (de geschiedenis), maar vanuit het **hier – en – nu** in een netwerk, naar het verleden en de toekomst (het geheugen). En dat heeft grote consequenties.

Het is als iemand die surft op het web. Je begint bij een zeker punt van vertrek, dat zich vaak toevallig opdringt en vervolgt een pad in de richting die van belang is voor het ontdekken van relevante bevindingen. Dit systeem ondersteunt de ervaringsrealiteit van de toeschouwer. Want als de realiteit van de werkelijkheid verloren gaat, stopt de zoektocht in een bepaalde richting en wordt het systeem opnieuw bevestigd. Zo exploreert de onderzoeker de werkelijkheid: in een netwerk in plaats van lineair. Daarmee wortelt de ABL-benadering niet alleen in het object, maar ook in het subject.

Ik denk hierbij ook aan mindmappen, het maken van mindmaps ondersteund creatieve denkprocessen.

Een ander kenmerk is de dialogische verhouding tot de werkelijkheid van alledag.³⁶ Ieder te bestuderen object vraagt om **'close reading'**. Dat er oog is voor detail, en kritisch, open, de werkelijkheid bevestigende set aan waarnemingen, aan vragen en aan gedachten mogen zijn. Een interdisciplinaire praktijk omdat de echte wereld geen disciplines kent. Iedere verdeling is kunstmatig en valt niet samen met de praktijk waarin we leven. Door in disciplines te denken ontstaan schijnconstructen die ons eerder verwijderden van de realiteit. Theorie wordt tot realiteit verheven en de realiteit wordt alleen maar als realiteit erkend als ze voldoet aan de theoretische, meestal conformistische kader.

Dat **fictieve voorstellingen worden erkend als een manier van denken**, is eveneens een kenmerk van de ABL-methode. Het denken is een vertelling, een linguïstische werkelijkheid met een waarde in zichzelf, en geen werkelijkheid die de afgebeelde werkelijkheid kan vervangen. Het maakt de weg vrij naar een esthetische benadering van wetenschap, als het gebied waar, net als in de kunsten, afwijkende denkpatronen mogelijk zijn. De weg naar de werelden van de vermoedens en via de weg van de vermoedens naar mogelijke werelden als ongekende gebieden van het menselijke denken.

³⁵ Art-Based Learning handboek creatief opleiden, J. Lutters p. 27 - 29

³⁶ Podcast - creativiteit en onderwijs interview met J. Lutters en studente van de HKU, <https://www.artez.nl/onderzoek/lectorat-kunst-en-cultuureducatie/publicaties-1>

Het laatste kenmerk wat benoemd wordt is de **cinematografische benadering** van de werkelijkheid. Door fragmenten als een netwerk met elkaar te verbinden geven ze elkaar voortdurend een nieuwe betekenis. De waarde van het creatieve denken ligt vooral in het iteratieve (de herhaling) proces. Door het creatieve denken ontstaan nieuwe vormen van kennis, van gedrag, van vaardigheden. Door creatief te denken worden landschappen betreden waarin we andere vermogens moeten ontwikkelen om te kunnen overleven. Zoals de fotograaf of cineast die zich keer op keer geplaatst ziet voor nieuwe vraagstukken, waar hij nieuwe vermogens voor moet ontwikkelen om ze te pareren. Creatief denken veronderstelt een houding van willen leren, op het moment dat dat nodig is in het hier – en – nu, als de oude vormen niet meer volstaan.

Wat betekenen die kernmerken voor de ABL-methode in praktijk?³⁷

Eerst moet je bij jezelf kunnen komen: wie ben ik als subject op dit moment?

Vervolgens maak je gebruik van alles om je heen en met name van kunstzinnige en culturele artefacten. Ga het gesprek ermee aan, kom in dialoog met kunstzinnige objecten. Waag daarna de sprong om werelden te betreden waar je nog nooit geweest bent, maak een reis door je eigen fantasie. Durf tenslotte hieraan conclusies te verbinden die niemand anders kan bedenken dan jijzelf, conclusies die volkomen uniek zijn. Dan ben je bezig met creatieve ontwikkeling. Waar je in andere dan de kunstvakken je rationele spier traint, zo zou je in de kunstvakken kunnen leren helemaal bij jezelf en authentiek te zijn.

‘Vreugde in kijken en begrijpen is het mooiste geschenk van de natuur.’

-Albert Einstein

Met een notitieboekje bijdehand mag je een kunstwerk uitzoeken. Een werk wat je persoonlijk aanspreekt. Je bekijkt en onderzoekt het kunstwerk zonder het direct te beoordelen op uiterlijke kenmerken. Hierdoor vorm je niet direct een mening, je kijkt en benoemt wat je ziet als beschouwer. Je vertelt zo allemaal een eigen verhaal, hierdoor worden ervaringen gedeeld en werkelijk. Je reflecteert vervolgens op wat je beleeft. **Reflecteren** kun je op deze ongedwongen manier leren. Met deze manier van leren (en leven) blijf je jezelf ontwikkelen en kun je voortdurend groeien in kennis en zelfbewustzijn. ABL laat op een bewuste manier zien dat er onbewuste gedachten bij je op kunnen komen tijdens het kijken. Naar beelden met de (levens)vraag in je achterhoofd.

---

³⁷ In de schaduw van het kunstwerk, Art-Based Learning in de praktijk, J. Lutters

De vier stappen in de praktijk

In praktijk is Art-Based Learning in vier stappen onder te verdelen³⁸. Het is een open, niet-dwingend proces met veel variaties, dat niet noodzakelijkerwijs in onderstaande volgorde hoeft te worden doorlopen. Het is een methode die de mogelijkheid biedt om in dialoog met het kunstwerk te zoeken naar nieuwe verbanden. Het is een spel van taal dat het karakter heeft van een onophoudelijke co-creatie: met verschillende gesprekspartners, in een open ruimte.

De Art-Based Learning methodiek in vier stappen:

1. Het stellen van een persoonlijke relevante vraag
2. Het luisteren naar een 'sprekend object'
3. Het betreden van een mogelijke wereld
4. Het vertellen van een eigen verhaal

Stap 1: De toeschouwer stelt zichzelf een persoonlijke en betekenisvolle vraag en deze hoeft niet kunst gerelateerd te zijn. Deze relevante vraag wordt genoteerd en houdt de toeschouwer voor zichzelf. Vervolgens kiest de toeschouwer een kunstwerk uit los van de eigen smaak en voorkeur. Dit kunstwerk doet dienst als 'sprekend object'. 'De vraag en de daaruit voortkomende keuze voor een object zijn deels doordacht, deels intuïtief.' Ze dienen zich aan en laten zich kiezen.

'(W)e are not free to only use objects in this manner; sometimes they use us.' (C. Bollas)

Stap 2: De zintuigen doen het werk en het kunstwerk is de protagonist, deze is aan het woord en spreekt zich uit. De toeschouwer luistert in stilte, dit is een proces van 'close reading' toelaten, registreren en laten transformeren, waarbij het kunstwerk grondig wordt bestudeerd. De toeschouwer verzamelt gedetailleerd informatie van het kunstwerk notities, foto's, tekeningen en slurpt het kunstwerk als het ware op.

Stap 3: 'Het subject (toeschouwer) raakt in gesprek met het object (kunstwerk).' De fantasie regeert en de toeschouwer betreedt de mogelijke wereld van het kunstwerk. Hij/zij laat zich meeslepen door het kunstwerk. Door met een 'open mind' het 'sprekend object' te benaderen borrelen er allerlei 'unknown thoughts' bij de toeschouwer op. Deze gedachten, ideeën, emoties, fantasieën, droombeelden en associaties, komen uit het onbewuste en komen vaker naar boven als naar kunstwerken wordt gekeken.

Stap 4: Vervolgens verlaat de toeschouwer de mogelijke wereld en in het hier en nu bekijkt en bespreekt deze zijn/haar ervaringen met anderen in een nagesprek. Er kan hierbij op de persoonlijke en betekenisvolle vraag worden gereflecteerd maar dat hoeft niet, dit kan onderdeel blijven van de innerlijke dialoog en leerproces. Uiteindelijk heeft de toeschouwer iets over zichzelf geleerd, heeft hij/zij 'mogelijke' antwoorden op zijn relevante vraag gekregen en nieuwe kennis opgedaan omtrent het kunstwerk, door al deze ervaringen met elkaar te verbinden kan de toeschouwer tot nieuwe bevindingen en inzichten komen.

---

³⁸ De vier stappen van ABL <https://kunstkiikenmetjongeren.wordpress.com/art-based-learning/> pdf

2.4 Samenvatting persoonsvorming en jongeren van 12 tot 14 jaar

Samengevat is deze theoretische verkenning voor mij een manier geweest om persoonsvorming te duiden.

De deelnemers aan het experiment zijn 12 tot 14 jaar, zij bevinden zich in de leeftijdsfase van de **pubertijd**. Lutters schrijft hierover in zijn ABL-handboek dat de pubertijd ³⁹ de periode is waarin de wereld van de droom wordt ingewisseld voor de werkelijkheid van de materie. Van de materie is de wereld van het object. Lutters omschrijft dat als je een relatie aangaat met een object, een kunstwerk in dit geval, er ruimte kan ontstaan voor nieuwe gedachten. Het object heeft de kwaliteit van een subject zo stelt hij. Het draait erom, het object in eerste instantie te laten spreken. Het is de wereld van het andere. De confrontatie met dat 'andere', met de wereld van het object, maakt de wereld interessant. Het heeft iets spannends, onverwachts en het leidt af van het zelf. Dat zelf is belangrijk maar ook verwarrend, en wil niet al te veel aandacht hebben in de fase van de pubertijd. **Het zelf verlangt ernaar de wereld te ontmoeten.**

Gert Biesta zoals ik eerder schrijf, zegt dat voor persoonsvorming- subjectivering in onderwijs een wereldgerichte visie nodig is: de focus op bestaan-als-subject. Hij zegt onderwijzen kun je zien als 'keren': **de leerling naar de wereld keren.**

Mijn rol als begeleider mag er één zijn die zegt "kijk, daar is iets waarvan ik denk dat het goed, belangrijk, zinvol zou kunnen zijn om aandacht aan te besteden". Zo zal ik mijn onderzoek insteken. De verbinding die Biesta maakt naar de kunsten, betrek ik eveneens bij het praktijkonderzoek. Hij zegt dat de kunsten = het ontmoeten, verkennen en omvormen van (je) verlangens als persoon om volwassen in de wereld te zijn. Hij bedoelt dat persoonsvorming verband houdt met het gegeven van de menselijke vrijheid. Anders gezegd is de leerling niet alleen materiaal dat door ons gevormd moet worden, maar is een zelfstandig individu die het vermogen heeft om zus of zo te doen, om wel of niet te handelen, om ja of nee te zeggen, om met de stroom mee te gaan of weerstand te bieden.⁴⁰

John Dewey schreef dat er altijd activiteit is en de energie al een bepaalde richting heeft genomen. De deelnemers van mijn onderzoek ondergaan een **esthetische ervaring**. Dat zal een **natuurlijke transactie** geven. Voor alle deelnemers is het experiment een individuele ervaring. Tijdens de bijeenkomsten zal elke deelnemer participeren in tussentijdse groepsgesprekjes en **een positie betrekken ten opzichte van de ander**. Zoals 'de tafel van de wereld' waar John Dewey over schreef.

Net zoals het proces van het opvoedingsproject waar Hannah Arendt over schrijft ieder individu heeft tijdens het onderzoek een **potentieel nieuwe manieren van doen, denken, ideeën en initiatieven**. In de tussentijdse plenaire gespreksmomenten tijdens de uitvoering van de ABL-methode wordt het zichtbaar wat dit potentieel bij elke deelnemer is. Daarvan zou je dan kunnen stellen dat het mogelijk persoonsvormend zou kunnen zijn.

---

³⁹ ABL handboek creatief opleiden, J. Lutters p.108

⁴⁰ essay-persoonsvorming-gert-biesta.pdf download

Door de lastige taak om het begrip persoonsvorming te duiden was het moeilijk om vaste waarden voor de effecten ervan te koppelen aan dit begrip. De ABL-methodiek heeft ervoor gezorgd dat ik het aangedurfde om door middel van vele bronnen en denkers deze vraag te onderzoeken. Het praktijkdeel ben ik om die redenen aangevlogen als een experimenteel onderzoek dat past bij ABL. Ik wil het begrip persoonsvorming vanuit het theoretische deel als volgt omschrijven;

Persoonsvorming

- *Nadenken over vragen als 'Wie ben ik?', 'Wie wil ik worden?', 'Wat vind ik belangrijk?' en 'Hoe wil ik omgaan met anderen?'*(Platform 2032)
- *De leerling naar de wereld keren* (G. Biesta)
- *Een esthetische ervaring- natuurlijke transactie- een positie betrekken ten opzichte van de ander- 'de tafel van de wereld'* (J. Dewey)
- *Potentieel nieuwe manieren van doen, denken, ideeën en initiatieven in de wereld brengen* (H. Arendt)
- *Het zelf verlangt ernaar de wereld te ontmoeten* (J. Lutters)

JEEZELF

ZIJNEN

EEN

PRAKTIJKONDERZOEK

KUNST

3. Praktijkonderzoek

Opzet

3.1 Keuze van de gebruikte onderzoeksmethoden + verantwoording

De keuze voor systematiek is beperkt door covid-19. Met betrekking tot de systematiek heb ik de deelnemers benaderd met vragen in een digitale survey-app, een kwantitatieve methodiek die voorafging aan de eerste en laatste bijeenkomst. Met als doel dat de deelnemers de vragen vooraf en tussentijds zelfstandig in konden vullen, zonder beïnvloed te worden door elkaar en hiervoor zelf een rustig moment uit te kiezen. De informatie die ik hiermee verzameld en geanalyseerd heb, is verwerkt in een powerpoint en plenair in de eerste en laatste bijeenkomst besproken.

De bijeenkomsten heb ik geanalyseerd en beschreven.

Bij de uitvoering heb ik telkens rekenschap gehouden met mijn bevindingen over persoonsvorming vanuit het theoretisch deel van deze scriptie.

Globaal heb ik persoonsvorming samengevat en benadert als;

- *Nadenken over vragen als 'Wie ben ik?', 'Wie wil ik worden?', 'Wat vind ik belangrijk?' en 'Hoe wil ik omgaan met anderen?'*(Platform 2032)
- *De leerling naar de wereld keren* (G. Biesta)
- *Een esthetische ervaring- natuurlijke transactie- een positie betrekken ten opzichte van de ander- 'de tafel van de wereld'* (J. Dewey)
- *Potentieel nieuwe manieren van doen, denken, ideeën en initiatieven* (H. Arendt)
- *Het zelf verlangt ernaar de wereld te ontmoeten* (J. Lutters)

Van alle vier bijeenkomsten zijn video opnames gemaakt (zie 4.1) en een PPT voor elke bijeenkomst (zie bijlage PPT ABL hand-out)

3.2 Keuze en beschrijving van de gekozen onderzoekspopulatie + verantwoording

leeftijd- leerjaar- naam van de school

13 jaar- leerjaar 1 havo- Dorenweerd College, Doorwerth

13 jaar- leerjaar 2 havo- Beekdal Lyceum, Arnhem

14 jaar- leerjaar 1 havo- Dorenweerd College, Doorwerth

12 jaar- leerjaar 1 atheneum- Arentheem College Thomas a Kempis, Arnhem

14 jaar- leerjaar 2 atheneum- Arentheem College Thomas a Kempis, Arnhem

Selectie en werving van deelnemers

De deelnemers is gevraagd om op vrijwillige basis bij te dragen aan de bijeenkomsten en reflecties in digitale app met betrekking tot een onderzoek. De deelnemers hebben bij de introductie bijeenkomst aangegeven dat het vak beeldend in het lesrooster staat en wat zij bij dit vak leren over kijken naar kunst. De bijeenkomsten zijn in gezamenlijk overleg, ingepland voor anderhalf uur op vier dagen. Hierbij werd gefilmd hoe de

deelnemers het experiment hebben ervaren. De videobeelden zijn middels een link in het overzicht bij 4.1 te bekijken. Deze geven een impressie weer van het experiment. De bijeenkomsten hebben plaatsgevonden in H40 ateliers, 6812AR Oosterbeek. Deze keus is gemaakt omdat de musea gesloten zijn in verband met covid-19. H40 ateliers biedt atelierruimte aan diverse kunstenaars, de kunstenaars waren vooraf geïnformeerd en hebben allen bijgedragen met een eigen werk in de tentoonstellingsruimte of door een kunstwerk voor de atelierruimte te plaatsen. Eveneens waren er kunstenaars aanwezig tijdens het experiment. De deelnemers bevonden zich in de 'makers-space' van de kunstenaars.

De ouders van de deelnemende jongeren is om toestemming gevraagd voor de deelname van hun kinderen aan dit experiment.
Eén deelnemer is afgefallen omdat ouders geen toestemming gaven.

3.3 Planning bijeenkomsten

datum	deelnemers	begeleiding	materialen	middelen
08-03 t/m 20-03		vragen (app) aanmaken en klaarzetten PPT ABL groepsapp ABL stappenplan	schriften als ABL journal + pen aanschaffen groepsapp met deelnemers aanmaken vragen klaarzetten in groepsapp	device- smartphone onlinetool-app stappenplan ABL
22-03	vragen	toestemming ouders experimentgroep vragen	planning experiment maken lijst telefoonnummers ouders experimentgroep toestemmingsbericht versturen	device- smartphone
29-03	uitnodiging ontvangen – onderwerp ABL	uitnodiging verzenden	online vragentool-app – groepsapp delen lijst telefoonnummers experimentgroep	device- smartphone
02-04	vragen-app deadline	analyse in PPT verwerken		device
05-04	Bijeenkomst 1 ABL introductie plenair		PPT ABL 1	device – smartphone ABL journal
07-04	Bijeenkomst 2 ABL uitvoeren plenair		PPT ABL 2	device – smartphone ABL journal
14-04	Bijeenkomst 3 ABL uitvoeren		PPT ABL 3	device ABL journal
15-04		vragen-app aanmaken/ klaarzetten		
19-04	Bijeenkomst 3 ABL uitvoeren extra ivm proefwerkweek		PPT ABL 3	device
20-04	vragen-app deadline	Vragen-analyse in PPT verwerken		
21-04	Bijeenkomst 4 evaluatie plenair	evalueren-nabespreken	PPT ABL 4	device ABL journal

Koffie met mannen
www.koffiemetmannen.nl

4. Resultaten

4.1 Video-impressies van de bijeenkomsten

Bijeenkomst 1 <https://youtu.be/n4wIBDOU2Rs>

ART BASED LEARNING 1

3 weergaven • 2 uur geleden

 goed.kijken

Introductie bijeenkomst -experiment-

Nieuw

Bijeenkomst 2 <https://youtu.be/kFJBRAmN3AM>

ART BASED LEARNING 2

Geen weergaven • 1 uur geleden

 goed.kijken

Een impressie van de methode in praktijk -experiment-

Nieuw

Bijeenkomst 3 <https://youtu.be/WLEtnahhWxk>

ART BASED LEARNING 3

Geen weergaven • 1 uur geleden

 goed.kijken

Een impressie van de methode in praktijk -experiment-

Nieuw

Bijeenkomst 4 <https://youtu.be/MvooXoMek7g>

ART BASED LEARNING 4

Geen weergaven • 1 minuut geleden

 goed.kijken

Een impressie van eindevaluatie -experiment-

Nieuw

Koffie met maanvormen

4.2 Uitkomsten per bijeenkomst

Bijeenkomst 1   Introductie

Kijken naar kunst algemeen (thuis, op school en daarbuiten)

Deze bijeenkomst was erop gericht om elkaar te ontmoeten en te praten over kijken naar kunst in het algemeen. De vragen die de deelnemers vooraf hebben ontvangen gingen over kunst kijken (zie bijlage analyse reflectie) thuis, op school en daarbuiten, in de openbare ruimte of op internet. Een introductie voorafgaande aan de opdracht voor het experiment. Samen ervaringen delen om een start te maken met de uitleg van de ABL-methode. In de survey app had ik vragen klaargezet die de deelnemers vooraf konden beantwoorden. De link is gedeeld in een groepsapp. Tijdens de eerste bijeenkomst heb ik de analyse van de survey app in een PowerPointpresentatie verwerkt en de antwoorden zijn plenair besproken.

Naar aanleiding hiervan is informatie gedeeld over de ervaringen van de deelnemers met betrekking tot kijken naar kunst in het algemeen.

Algemeen, thuis

Alle deelnemers geven aan weleens naar alle verschillende disciplines van kunst te kijken. Fotografie, Beeldende kunst en video komen naar voren als disciplines waar het meest naar wordt gekeken. Discussabel is wellicht de vraag of *dat* waar de deelnemers naar kijken vormen van kunst zijn of video's die op socialmedia gedeeld worden en kunstzinnige activiteiten getoond worden.

Theater, dans, literatuur en architectuur(poëzie) zijn kunstdisciplines waar in mindere mate ervaringen worden opgedaan.

Er wordt over het algemeen niet langer dan 3 minuten naar een kunstwerk gekeken. Al maakt het uit wat voor een kunstwerk - en welke kunstdiscipline het is. De deelnemers geven aan dat kunst origineel moet zijn en dat het werk je aan het denken moet zetten. Het hoeft niet knap gemaakt of mooi te zijn.

Alle deelnemers geven aan dat ze het soms belangrijk vinden om meer te weten over een kunstwerk, bijvoorbeeld de titel, het jaartal of waarom de kunstenaar het heeft gemaakt.

Een aantal deelnemers vindt het over het algemeen niet belangrijk om over een kunstwerk met elkaar te praten. Het is wel leuk om te weten wat een ander in het werk ziet. Maar de eigen fantasie en gedachten worden benoemd als meest belangrijk. Fantasie wordt uitgelegd als: iets origineels bedenken, iets in je hoofd, iets wat je zelf bedacht hebt en niet 'echt' hoeft te zijn (fictie). Eén deelnemer geeft aan dat ze het idee heeft dat fantasie gebaseerd is op dingen die je ziet of al gezien hebt en je eigen gedachten.

School

Alle deelnemers hebben kunst en cultuur in het lesrooster staan. Er wordt in deze lessen geen tot weinig aandacht besteed aan kunst beschouwen. Eén deelnemer vertelt dat ze een keer een opdracht heeft gehad waarbij ze met een groepje naar een kunstwerk moesten kijken en dat moesten onderzoeken. Soms wordt er in de les gekeken naar een werkstuk. Dat wordt soms ervaren als belangrijk om het werkstuk te verbeteren of iets te leren voor de volgende keer. Eén deelnemer geeft aan dat het wel

fijn is als anderen het eigen werkstuk mooi vinden. Zij merkt op dat het haar zelfvertrouwen geeft.

Om zelf je mening te geven over een werkstuk van een klasgenoot heb je durf of lef nodig leggen de deelnemers uit. Het wordt ook wel durfheid of zelfvertrouwen genoemd. Met zelfvertrouwen durf je je uit te spreken en je mening te geven. Eén deelnemer zegt meer kunst te moeten bekijken om beter te kunnen oordelen over het werk van anderen.

Er wordt vooral gekeken of een werkstuk van een klasgenoot origineel is. Het kan in mindere mate mooi of lelijk zijn, knap gemaakt of aan het denken zetten.

Over het algemeen zijn er op de scholen cultuurreizen gepland maar of deze dit schooljaar doorgaan is nog de vraag ivm covid-19. De cultuurreis wordt gezien als: dingen leren op een leuke manier, een reis maken vinden de meeste leerlingen leuk, wordt gezegd.

Daarbuiten, openbare ruimte

Ouders van vrienden of vriendinnen die iets met kunst doen worden gezien als bron om in aanraking met kunst te komen, bij de deelnemers.

Alle deelnemers gaan soms naar een museum en zijn bekend met kunst in openbare gebouwen zoals de Rozet bibliotheek in Arnhem. Architectuur kennen de deelnemers van grote steden of ze komen hier tijdens een vakantie mee in aanraking.

Bij algemene vragen over fantasie en 'de wereld' of 'kunst' met betrekking tot het theoretisch deel en persoonsvorming, zien de deelnemers beelden voor zich als een grote aardbol met mensen. Eén deelnemer merkt op dat wanneer ze wat langer nadenkt dat ze ook denkt aan de vervuiling van de aarde. Kunst kan eigenlijk alles zijn wordt gezegd.

Als we met elkaar in gesprek zijn over de vraag waar kunst volgens de deelnemers over gaat, is de conclusie dat het over gevoelens en emoties van de kunstenaar gaat. Over fantasie en iets wat bijzonder is en je nergens anders ziet.

Met dit gesprek hebben we een start gemaakt om naar kunst te kijken met de ABL-methode.

We hebben een introductie video van Jeroen Lutters bekeken en de vier stappen plenair gelezen en besproken. Dit hebben we gedaan om voorbereid te zijn op de volgende bijeenkomst. De deelnemers krijgen als opdracht mee om alvast na te denken over een persoonlijk relevante vraag. Ze krijgen een schrift mee naar huis als ABL-journal.

Bijeenkomst 2   ABL

ABL-methode uitvoeren

Deze bijeenkomst was erop gericht om de ABL-methode uit te voeren. We zijn opgestart met de ABL PowerPoint en herhalen de stappen van de methode. De deelnemers hebben nagedacht over een persoonlijk relevante vraag en noteren deze in het ABL journal. Tussentijds worden de stappen van de methode besproken en dit is vastgelegd op video. De bevindingen heb ik voor deze bijeenkomst uitgeschreven in de stappen van de ABL-methode.

Het stellen van een persoonlijke relevante vraag – stap 1

Heb je een relevante persoonlijke vraag kunnen bedenken en opschrijven?

Hoe belangrijk was deze vraag voor jou?

Heb je een kunstwerk gevonden? Werd je uitgenodigd door een kunstwerk? Kun je iets meer zeggen over hoe dat ging?

Vanuit de experiment groep kwamen er veel vragen over de vormgeving van de persoonlijke relevante vraag.

Dit leverde reacties op als: Moet je de naam van het kunstwerk opschrijven? Moet het één vraag zijn of mogen het er meer zijn? Mogen het ook meer vragen zijn, zodat je daarna kunt kiezen welke vraag je wilt gebruiken? Ik wil een vraag bedenken waar ik nog geen antwoord op heb. De deelnemers praten hier samen over en laten voorzichtig de vragen aan elkaar zien. Het lijkt erop of ze hiermee bevestiging zoeken bij elkaar of de vraag wel relevant genoeg is en kan. Uit deze vragen en reacties zou je kunnen afleiden dat ze het lastig vinden om zelf een persoonlijk relevante vraag te bedenken. Er wordt bij dit onderdeel van de ABL-sessie onderling druk gediscussieerd over de 'persoonlijk relevante vraag' en er is veel overleg, of het wel goed is. Ze komen tot de conclusie dat dit onderdeel eigenlijk niet te bediscussiëren is omdat je deze vraag zoals de methode dat voorschrijft, niet persé met anderen hoeft te delen. Je zou hieruit op kunnen maken dat de deelnemers het graag heel goed willen doen en daarom een beetje onzeker zijn.

Eén deelnemer merkt vooraf op dat 15 minuten kijken best lang lijkt, zeker zonder de vraag in je hoofd. Kijken zonder de vraag in je hoofd te mogen hebben, wordt in dit stadium eveneens gezamenlijk besproken en bediscussieerd. Er is onzekerheid bij de deelnemers waarneembaar of het ze lukt om 15 minuten te kijken zonder de vraag in je hoofd. Het zou wellicht interessant kunnen zijn om een volgende keer de vraag bij stap 3 te bedenken. Dat nemen we mee voor de volgende bijeenkomst.

De vragen die bedacht worden, worden uit vrije wil in de groep besproken. De vragen in deze eerste sessie zijn vragen als; 'Waarom heb ik stress?' of 'Waarom lukt het mij en mijn familie vaak niet om het gezellig te hebben?' Hieruit maak ik op dat het de deelnemers lukt om een zeer persoonlijk relevante vraag te bedenken.

Het luisteren naar een 'sprekend object' – stap 2

Heb je 15 minuten naar een kunstwerk gekeken? Vond je dat moeilijk en waarom?

Kon je je concentreren op een kunstwerk? Hoe deed je dat?

Kun je iets zeggen over wat je deed toen je aan het kijken was? Wat gebeurde er?

Is het je gelukt om niet te denken aan je vraag?

De keus voor een kunstwerk verliep intuïtief, de deelnemers zochten individueel naar een kunstwerk waar ze naartoe getrokken werden. Een deelnemer zei letterlijk 'Deze spreekt mij aan vanwege het zwarte gat in het schilderij...'

Hier valt later uit op te maken dat de deelnemers het goed wilden doen, en bij navraag zochten de meesten naar een kunstwerk waar bij voorkeur figuratie in zat. Zij bevestigden later, opzoek te zijn naar een kunstwerk wat met herkenbare figuratieve elementen mogelijk een antwoord kon geven op de persoonlijke relevante vraag. Het valt op dat er door één deelnemer gekozen werd voor een redelijk abstract werk. De anderen kozen voor een object of schilderij waar een voorstelling in te zien is.

Fotografie, schilderijen, linoleum-drukwerk, een ruimtelijke installatie.

Uit de beeldopnames die gemaakt zijn tijdens het experiment is in deze fase te concluderen dat het alle jongeren lukt om in stilte en geconcentreerd 15 minuten te kijken. Soms staan ze op om het kunstwerk van dichtbij goed te bekijken. Tijdens het kijken wordt er druk geschreven in het ABL-journal.

Reacties achteraf zijn: het is rustgevend en interessant want als je langer naar een kunstwerk kijkt dan zie je veel meer. Ik zie allemaal dingen die ik waarschijnlijk niet had gezien als ik er korter naar zou kijken. Dit hebben alle deelnemers zo ervaren. Omdat ik langer keek, kwamen er allemaal gedachten in mij 'opborrelen' zei een deelnemer.

Beeldaspecten en details worden door alle deelnemers benoemd en waargenomen. Opmerkelijk is de openhartige manier waarop de jongeren hierover praten en waaruit je zou kunnen opmaken dat veiligheid en vertrouwen een belangrijke rol spelen in dit gedeelte van de ABL-sessie. Omdat de deelnemers zich voldoende prettig en veilig voelen, durven zij zich open te stellen en ervaringen te delen.

Het betreden van een mogelijke wereld – stap 3

Is het je gelukt om wel te denken? Waar dacht je aan? Wat gebeurde er terwijl je aan het nadenken was?

Wat heb je gezien? Kun je daar een omschrijving van geven? Heb je ergens over gefantaseerd?

Waar heb je op gelet?

Wat gebeurde er toen je mocht nadenken over de vraag? En kijken naar een kunstwerk, kun je omschrijven hoe dat voelde? Vond je het fijn of niet, wat heb je gezien met betrekking tot waar je naar keek?

Zou je nog eens naar een kunstwerk willen kijken op deze manier? Lang kijken, met een persoonlijke relevante vraag. Waarom?

Kwamen er onbekende antwoorden bij je binnen?

Lukte het om te fantaseren? Waarmee kan je het vergelijken?

Kwamen er antwoorden op je vraag?

Heb je iets geleerd over jezelf? Licht je antwoord toe

Kwamen er nieuwe vragen?

Een van de deelnemers heeft bij dit onderdeel van de methode een nieuw verhaal gemaakt, en is gaan associëren en fantaseren in tekst. Zij leest een verhaal voor over mogelijke werelden en had de vraag: 'hoeveel werelden zijn er?'

Een andere deelnemer had de vraag 'waarom hou ik van paardrijden?' Bij deze vraag kwam naar voren dat de deelnemer beeldaspecten vanuit het abstracte schilderij in verband bracht met realistische voorstellingen. Het lijken bomen die ik in het schilderij zag, en ik vind buiten paardrijden erg fijn. Of mensfiguren, samen paardrijden in een groep ervaar ik als gezellig.

Hieruit valt op te maken dat de deelnemers instaat zijn beeldaspecten in verband te brengen met de vraag en hierop verder te associëren.

'Waarom maak ik mij zorgen?' was een vraag van een deelnemer. Vervolgens vertelt ze bij aanvang van de 15 minuten kijken heel erg veel na te denken, en hard opzoek te zijn naar een antwoord. Hierna concludeert zij dat ze geen rust neemt om 'de dialoog' met het kunstwerk aan te gaan, het lukt haar niet direct om het kunstwerk het sprekend object te laten zijn. 'De dialoog aangaan met een sprekend object', lijkt bij aanvang lastig om te begrijpen het lijkt 'zweverig' benoemd iemand. Toch kan hieruit opgemaakt worden dat dit de deelnemers lukt. Want daarna lukt het ook de betreffende deelnemer wel om vooral vanuit de aspecten die zij in het beeld zag, te gaan analyseren. En vervolgens te associëren waardoor nieuwe vragen kwamen en dat

gaf een beetje inzicht in eigen denken want als ik die eerste gedachten loslaat komt er ruimte voor iets anders om over na te denken, zo verklaart zij.

Bij de vraag of er een antwoord kwam op de vraag reageren de deelnemers twijfelachtig en ze concluderen dat er wellicht altijd weer nieuwe vragen komen en er soms geen sluitend antwoord is op een vraag.

Het vertellen van een eigen verhaal - stap 4

Heb je de vraag gedeeld met anderen? Waarom heb je dat gedaan?

Heb je iets geleerd over jezelf?

Heb je iets geleerd over de ander? Licht je antwoord toe

De vragen zijn met elkaar gedeeld. Enkele deelnemers hebben gedachten voor zichzelf gehouden. Twee deelnemers hebben een compleet nieuw verhaal geschreven. Een heel persoonlijk verhaal waarin fictieve elementen een belangrijke rol spelen.

Bijvoorbeeld een verhaal over een mogelijke wereld met verschillende gevoelens. De bewegende abstracte tafeltennisballen in een koffer, met de titel 'maanwormen' 2018 van Jan den Besten werd door haar gezien als allemaal afzonderlijke gevoelens. De deelnemer had een verhaal gemaakt over hoe gevoelens in het hoofd geregeld worden. Haar vraag had betrekking op haar oma die aan dementie lijdt.

Zonder vraag

oke ik zie allemaal balletjes die steeds uit de maan komen het veranderd steeds welke ~~komt~~ balletjes omhoog komen de structuur van de maan is ook heel mooi nagemacht sommige komen er ver uit en sommige niet ze gingen een lange tijd op het zelf tempo omhoog - naar beneden omhoog - naar beneden het zit in een koffer soms doet hij even niks en dan schik ik als hij weer begint het zit in een koffer die koffer is blauw alle in de koffer is wit er zit een zilver cijfer slot op de rand en een hendel aan de bovenkant het zijn dezelfde balletjes die heel lang het zelfde ritme aanhouden endan opeens komen ze een voor 1 naar boven soms ~~gaat~~ sloot hij in eens endan gaat hij plots weer verder heel regelmatig eendst gaat hij als tikken van een klok endan in eens heel onregelmatig soms broemt hij even en denk ik is hij st

15 minuten kijken zonder de vraag, notities - ABL journal S. Bijl 13 jaar

er zijn veel gevoelens in je hoofd elke keer als je aan iets denkt komt er een gevoel omhoog soms is het heel lang regelmatig dus blij of gekoncentreerd die gevoelens en emoties die verschillen altijd op het ene moment ben je blij en dan ineens verdrietig
bijvoorbeeld: mijn oma ze voelt zich niet fijn ze denkt aan alles wat ze voelt o nee ik heb elit, is ditekensig en op die manier blijft ze die gevoelens en emoties houde alleen bijvoorbeeld als ik er ben dan wordt oma weer wat blijer en zet ze die gevoelens van haar af wat eigenlijk wel goed is ook zit corona natuurlijk in het hoofd ~~van~~ van haar corona heeft ze al gehad daardoor heeft ze ook veel van die gevoelens en emoties ook de mensen om haar heen krijgen last van deze gevoelens ze stapen weinig of moeten voor haar zorgen

15 minuten kijken met de vraag, notities - ABL journal S. Bijl 13 jaar

Tijdens deze bijeenkomst hebben de deelnemers een tweede keer de ABL-methode uitgevoerd. Deze bijeenkomst was bedoeld om te kijken of er tussentijds bevindingen zouden zijn. Bevindingen met betrekking tot dromen of denken over de ABL-ervaring. Aantekeningen konden zij maken in het ABL-journal. Daarom hadden de deelnemers het journal mee naar huis genomen. Geen enkele deelnemer had tussentijds iets opgeschreven in het ABL-journal. Daaruit kun je concluderen dat de aandacht verslapt en andere zaken weer belangrijk worden zodra ze thuis zijn. Dat past bij de leeftijdsfase van de pubertijd en leven in het hier-en-nu.

Opvallend bij deze bijeenkomst was dat de deelnemers met meer zelfvertrouwen in de opdracht stonden. Ze waren zichtbaar vrijer en kozen makkelijker voor een kunstwerk met een abstract beeld. De deelnemers zijn gemakkelijk een gesprek aangegaan met de aanwezige kunstenaars. Ze verzamelden vragen tijdens het kijken om achteraf aan de kunstenaars te stellen.

De kunstenaars stelden de eigen werkruimte open om te vertellen over hun werk. Met betrekking tot de ABL-methodiek kwam een deelnemer met de vraag of ze haar persoonlijk relevante vraag pas na de eerste stap van het kijken mocht bedenken. Dat heb ik in de begeleiding vrijgelaten omdat hier volgens de methodiek geen restricties zijn. De stappen mogen in verschillende volgorde uitgevoerd worden. Omdat de deelnemer nu bekend was met de stappen heeft zij het uitgevoerd zoals ze zelf prettig vond.

De laatste bijeenkomst was erop gericht zoveel mogelijk de complete bevindingen van het experiment te evalueren. Met telkens in het achterhoofd de hoofdvraag wat de mogelijkheden van persoonsvorming voor de deelnemers zijn geweest.

Alle deelnemers hebben de ABL-methode ervaren als Interessant, prettig, leerzaam of zelfs heel erg leerzaam.

De persoonlijk relevante vraag wordt ervaren als een middel waardoor je nadenkt over iets wat je zelf belangrijk vindt op dat moment. De vragen van deelnemers waren bijvoorbeeld: 'Waarom zijn vrienden belangrijk voor mij?' of 'Waar word ik blij van?' Soms waren de vragen heel persoonlijk zoals 'Waarom klinkt het vaak niet tussen mij en mijn familie?' of 'hoe wordt alles in je hoofd geregeld met betrekking tot denken of gevoelens?'

Hieruit valt op te maken dat er levensvragen en zorgen zijn bij de deelnemers. Daar aandacht aan besteden door middel van de ABL-methode ervaren de deelnemers als belangrijk. Ze vinden de meerwaarde van gezamenlijk praten over serieuze dingen op deze manier plezierig.

Alle deelnemers geven aan iets geleerd te hebben over zichzelf. Het experiment was niet direct bedoeld om iets te leren maar zo ervaren de deelnemers het wel.

Een deelnemer vraagt zich af met wat je de ABL-methode allemaal kunt doen. En wanneer ik als begeleider, hier coachend op reageer en vraag of zij met elkaar die vraag eens willen beantwoorden komen er duidelijke inzichten naar voren. Een deelnemer zegt dat je de methode niet op een leeg wit velletje papier kunt toepassen. Waarop een ander vraagt: waarom niet? Het is leeg, wit en een velletje papier. Hierna

krijgt de deelnemer die de vraag stelde een moment van herkenning en zegt; op haar eerste ABL persoonlijke vraag was het lege witte velletje papier een antwoord geweest. Dat als zij zich niet zoveel zorgen zou maken, of niet zoveel na zou denken over alles dat zij wellicht door te kijken naar een leeg vel papier zou kunnen denken: het zijn mijn gedachten. En op het witte lege velletje papier is niets, dat geeft rust. Door de manier waarop dat plenair besproken wordt, denken alle deelnemers mee en begrijpen wat zij bedoelt.

Op de vraag over wat er eventueel geleerd of ervaren is geven de deelnemers aan geleerd te hebben wat kunst is, dat kunst een antwoord kan geven op een persoonlijke vraag, dat het samen zijn leerzaam, prettig en gezellig is. Er is ervaren dat je anders kunt kijken door middel van kunst, creatiever kunt zijn, fantasierijker kunt denken en schrijven.

Eén deelnemer weet het niet zo goed, ze heeft de ABL-methode geleerd en vond het allemaal heel interessant. De atelierruimtes en kunstenaars hebben indruk gemaakt. Het was spannend om in een omgeving te zijn waar kunstenaars aan het werk zijn en speciaal voor dit experiment kunstwerken hebben gepresenteerd.

Als de deelnemers mogen omschrijven wat ze als persoonsvormend hebben ervaren zeggen ze: "Ik ben meer gaan nadenken", "Dat ik misschien anders kijk naar kunst en vragen". Over het algemeen wordt ervaren dat ze meer fantasie hadden dan ze dachten. Een deelnemer zegt: "Ik denk dat je in alles kan zien wat je wilt zien als je er maar lang genoeg naar kijkt." En dat er weinig moeite nodig was om fantasierijk te kunnen zijn. Ook geeft deze deelnemer aan dat ze eerst bij een kunstwerk vaak dacht 'ja mooi' en nu meer begrijpt wat er met een kunstwerk bedoeld wordt. De wereld heeft volgens haar hele mooie dingen waaronder kunstwerken.

4.3 Opbrengst praktijkonderzoek

Uit analyse van de bijeenkomsten en video opnames komt naar voren welke opbrengsten er zijn met betrekking tot mogelijkheden van persoonsvorming zoals in het theoretisch deel omschreven.

In de conclusie verbind ik het theoretisch deel van dit schrijven aan onderstaande mogelijkheden.

- Ervaren dat je uniek bent (uniciteit)
- Antwoord op een persoonlijk relevante vraag krijgen - reflecteren.
- Inzicht krijgen in het eigen denkproces.
- Creatief denken.
- Praten over persoonlijk relevante onderwerpen.
- ABL-methode begrijpen en leren waarom kunstenaars kunst maken.

5. Conclusies en aanbevelingen

5.1 Conclusies

Mijn vraag voor dit onderzoek luidt:

Zijn er mogelijkheden van persoonsvorming door middel van Art-Based Learning bij jongeren van 12 tot 14 jaar?

In onderstaande bevindingen verbind ik het theoretisch deel van dit schrijven met de resultaten van de bijeenkomsten.

De resultaten die in deze conclusie zijn opgenomen, van persoonsvorming zijn een greep uit de totale ervaring. Ze komen overeen met wat de deelnemers hebben benoemd.

- **Ervaren dat je uniek bent (uniciteit).**
Een unieke ervaring beleven. De deelnemers zijn als vrij, verantwoordelijk en jongvolwassen subject in de wereld gaan staan tijdens dit experiment. Zoals Gert Biesta omschrijft hebben zij verantwoordelijkheid genomen door zelfstandig de dialoog met een kunstwerk aan te gaan en nieuwe verhalen te creëren. In de plenaire momenten waarop de deelnemers tussentijds volgens de ABL-methode samen in gesprek waren, is uniciteit ervaren. Mede door de wijze waarop de deelnemers invulling hadden gegeven aan de stappen van ABL.
- **Antwoord op een persoonlijk relevante vraag krijgen - reflecteren.**
Wie ben ik? Wat vind ik belangrijk of relevant? Waarom vind ik dat? Zoals het platform 2032 omschrijft. Hieruit valt te concluderen dat alle deelnemers nadenken over belangrijke persoonlijke levensvragen of zorgen. Waar zij tot dan toe nog geen antwoord op hebben gevonden. Met de ABL-methode zijn zij de vraag gaan onderzoeken.
- **Inzicht krijgen in het eigen denkproces.**
Dit wordt door de deelnemers ervaren als een persoonsvormend effect. Hierin zijn wezenlijke effecten opgemerkt. De deelnemers noemen 'denken over', en 'fantaseren' als kenmerkend voor de fase in de ABL-methode waarbij je 15 minuten naar het kunstwerk kijkt met en zonder de vraag in het hoofd. Eén deelnemer zegt: "Ik wist niet dat ik dat kon" (iedereen brengt bij de geboorte iets nieuws op de wereld - Hannah Arendt)
- **Creatief denken.**
Fantaseren en interpreteren of associëren. Hiermee verschaft een jongere van 12 tot 14 jaar uit dit experiment, zichzelf de ruimte om te denken in mogelijke werelden of nieuwe vragen. Dit is uniek voor de persoon en kan niet ingegeven worden van buitenaf. Twee deelnemers kwamen bij stap 3 van de ABL-methode, waarbij je 15 minuten kijkt met de persoonlijk relevante vraag, tot het schrijven van een heel nieuw verhaal. Wat zij in deze fase van de methode zijn gaan doen als effect van 'de dialoog' met het kunstwerk. Fictie als een mogelijke wereld is een kenmerk van ABL.

- **Praten over persoonlijk relevante onderwerpen.**
Dit wordt ook door de deelnemers genoemd als een onderdeel van de persoonlijke vorming. Zelf iets durven zeggen, zonder direct een oordeel van de ander te krijgen. Omdat de persoonlijke ervaring uniek is. Ook luisteren naar wat de ander vertelt is vormend, zo benoemde een deelnemer dat zij de tweede keer kijken met de ABL-methode, bij zichzelf is gaan onderzoeken of ze fantasie had, zoals ze bij een ander had opgemerkt. (De tafel van de wereld – John Dewey)
- **ABL-methode begrijpen en leren waarom kunstenaars kunst maken.**
De uitvoering van de ABL-methode in de makers-space van kunstenaars (atelierruimtes) werd ervaren als een inspirerende locatie en was een stimulans om diep in de ABL-methode te duiken.
Het nodigde de deelnemers uit om in gesprek te gaan met de kunstenaars en de kunstenaars vragen te stellen. Vanuit intrinsieke motivatie wilde de deelnemers meer te weten komen over een kunstwerk en waarom de kunstenaar het heeft gemaakt. Zoals Gert Biesta spreekt over een wereldgerichte visie: de jongeren worden in dit experiment door middel van de ABL-methode uitgedaagd om buiten de gebaande paden te treden, door de complete setting van locatie, de makers-space (atelierruimtes) en aanwezigheid van de kunstenaars. Dit vergroot de wereld waarin de jongeren zich bevinden en is een bijzondere ervaring.

Een ervaring zoals deze sluit aan bij ABL en het gedachtegoed van Jeroen Lutters. Zijn beeld van onderwijs en de toekomst is niet school gebonden. Tevens legt hij uit waar de jongeren in zijn ogen behoefte aan hebben. Dat juist het feit dat zij uit de traditionele schoolse setting worden gehaald, de jongeren aanspreekt. Ze doen een ervaring op buiten de normale informatievoorzieningen om. Een cultuurreis maken over een lange periode en ingebed in het onderwijsprogramma⁴¹ geeft Lutters als voorbeeld. Vanuit dit onderzoek komt naar voren dat jongeren dat aanspreekt. Ik vind het wenselijk om een alternatieve leeromgeving te creëren waarin leerlingen de ruimte krijgen om zichzelf te vormen in samenwerking met medeleerlingen en de docent.

De deelnemers noemde het onderzoek 'lessen' maar dan over je leven. Het is voor mij een geheel van een persoonlijke selectie geworden en naar ik hoop een prettig leesbaar document.
Het schrijven en uitvoeren hebben mij enthousiast gemaakt en dat vraagt wellicht om een vervolg. Ik zou nog willen weten of de methode geschikt is voor mensen met autisme of jongeren uit de onderbouw van het vmbo en praktijkonderwijs. Eveneens ben ik benieuwd hoe mensen die onder veel stress gebukt gaan ABL ervaren. Ik heb mij aangemeld voor de Art-Based Learning training.
Ik heb veel plezier beleefd aan het onderzoek en kan hiermee mijn onderwijspraktijk uitbreiden en de mogelijkheden daarbuiten verkennen.

'De meerwaarde van ABL zou kunnen zitten in het feit dat wij ons bewust worden als mens dat wij 'natuur' zijn. Het universum is een scheppende kracht waar wij ons op aan kunnen sluiten. Laat ons in de westerse wereld opnieuw de connectie maken. Omdat ik intuïtief aanvoel dat wij de connectie heden ten dage lijken te verliezen.'

Annemarie Schrijver

---

⁴¹ ABL handboek creatief leren, J. Lutters p. 109

5.2 Aanbevelingen

Voor het inzetten van de ABL-methode bij jongeren van 12 tot 14 jaar is het goed om te denken aan de volgende aspecten;

- **Coachend begeleiden**
Stimulerend, maak jongeren ervan bewust hoe zij bezig zijn door ze te bevestigen in goede aanpak. Dat geeft vertrouwen en versterkt het zelfvertrouwen. Het zit 'm in subtiele verschillen in de benadering tussen begeleider en de jongere en heeft invloed op de verbondenheid of de sfeer die daardoor ontstaat.
- **Veilig pedagogisch klimaat**
De jongeren moeten zich geaccepteerd, gewaardeerd en geborgen voelen en het gevoel hebben dat de begeleider weet wanneer ze steun nodig hebben, of wanneer ze juist met rust gelaten willen worden. Om dit in te kunnen schatten, moet een begeleider kennis hebben van zijn/haar sociaal-emotionele ontwikkelingsleeftijd, schoolsituatie, sociaal functioneren, probleemgedrag, maar eventueel ook van zijn/haar thuissituatie en verleden. Daarnaast is attitude van de begeleider belangrijk, een goed invoelend vermogen en wees bereid om je af te stemmen op jongeren.
- **Maximale groepsgrootte**
Om coachend te begeleiden en een veilig klimaat te realiseren is een maximale groepsgrootte een aanbeveling. Vanuit deze ervaring met jongeren van 12 tot 14 jaar adviseer ik maximaal zes deelnemers in één groep.
- **Minimaal twee bijeenkomsten**
Na een eerste kennismaking en uitvoeren van de ABL-methode is het aan te bevelen om met jongeren van 12 tot 14 jaar ABL minimaal twee keer te doen. De jongeren durven de tweede keer te kiezen voor kunst die ze in eerste instantie niet begrijpen. Dit gaat gepaard met voorkennis en ervaring.
- **Locatie in de makers-space van kunstenaars**
ABL in de makers-space van kunstenaars geeft een hele nieuwe ervaring. De meeste jongeren zijn nog niet eerder in een omgeving als deze geweest en beleven dit als spannend en inspirerend. Ze zijn direct onder de indruk van alles wat atelierruimtes en kunst met je kunnen doen.
- **Kunstenaars betrekken**
Betrek kunstenaars bij de organisatie van ABL. Op een locatie waar kunstenaars actief zijn is uit dit onderzoek gebleken dat zij een goede aanvulling zijn. Over het algemeen vinden kunstenaars het prima om te vertellen over hun werk en de jongeren hebben de mogelijkheid om vragen te stellen.
- **Durf de ABL stappen los te laten en neem de tijd**
Reserveer voldoende tijd om de methodiek goed te introduceren. Maar reserveer ook tijd om deze zodra zich iets aandient wat van positieve invloed is de stappen van de methode even los te laten.

De stappen loslaten omdat de jongere dat zelf prettig vindt kan eveneens een mogelijkheid zijn. De stappen kunnen door elkaar uitgevoerd worden. Zoals de persoonlijk relevante vraag bij stap één pas bedenken na de eerste keer 15 minuten kijken.

Dankwoord

Mijn speciale dank gaat uit naar alle deelnemers van het ABL-praktijkonderzoek.
Leontine Broekhuizen voor haar begeleiding.
Mijn lieve vriendin Titia Lefers van der Zande voor haar feedback bij het schrijven
van deze scriptie en bevriend cameraman Lodewijk van Eekhout voor de
samenwerking bij het realiseren van de video impressies.
Jouke Hoogland, beheerder van H40 ateliers en alle kunstenaars.

Geraadpleegde literatuur

Bronnen

Literatuur

- Biesta Gert, het prachtige risico van onderwijs (2015)
- Dewey John, over opvoeding, onderwijs en burgerschap, een keuze uit zijn werk, vertaling van Joop Berding (2011)
- Lutters Jeroen, In de schaduw van het kunstwerk, art based learning in de praktijk (2012)
- Lutters Jeroen, Art-Based Learning, handboek creatief opleiden (2020)
- Visual Thinking Strategies, using art to deepen learning across school disciplines, Philip Yenawine (2013)
- Vorbij de kunst, anders kijken naar kunst met jongeren, Jobbe Holte en Yotka Kroeze (2018)
- Dirk Monsma, Fluisterzacht en haarzuiver, de betekenis van kunstonderwijs voor kinderen met speciale onderwijsbehoeften (2017)

PDF downloads

- Biesta Gert, De school als toegang tot de wereld: Een pedagogische kijk op goed onderwijs (2011) pdf download

Eindadvies rapport Platform 2031, <https://curriculum.nu/wp-content/uploads/2018/05/Ons-Onderwijs2032-Eindadvies-januari-2016.pdf> download

De vier ABL stappen in de praktijk
<https://kunstkijkenmetjongeren.wordpress.com/art-based-learning/> download

Tijdschriften

- CKV gids 2018-2019, Art Based Learning, stimuleert creatief denken, pag. 11-13
https://issuu.com/cultuurcollege/docs/ckv_gids_2018_def_lr

Online

- Presentatie boek 'door kunst onderwezen willen worden' over een wereldgerichte visie, <https://vimeo.com/268735232> Gert Biesta, geraadpleegd 9 mei 2021

Moeilijk meetbare processen in het onderwijs.
<https://www.onderwijsraad.nl/publicaties/rapporten/2016/05/10/studie-moeilijk-meetbare-onderwijsresultaten-op-het-sociale-en-maatschappelijke-domein> geraadpleegd 9 mei 2021

Informatie over de ABL-methode
https://www.cultuuroost.nl/training/art-based-learning/?gclid=CjwKCAjwj6SEBhAOEiwAvFRuKAU6CQ3DI-iJoSaT_WAwQsraFNUSwnB56kL4c5FmQ6UeUTigGy7hrxoCtBAQAvD_BwE geraadpleegd 9 mei 2021

Interview met Gert Biesta, dus als we alleen maar zeggen we willen creativiteit dan missen we iets. , <https://youtu.be/-YVw1v1J50g>
geraadpleegd 9 mei 2021

https://www.kinderrechten.nl/de-nieuwe-wet-burgerschap/?gclid=Cj0KCQjw0caCBhCIARIsAGAfUMyaqOOcRuRFHLbi2jslBghLG-b-ZIbXCwadLuUBZ7voHucmyspB5GAaAmyYEALw_wcB
geraadpleegd 9 mei 2021

<https://www.onderwijsraad.nl/publicaties/adviezen/2016/05/10/devolle-breedte-van-onderwijskwaliteit>
<https://wij-leren.nl/gert-biesta-het-prachtige-risico-van-onderwijs.php>
geraadpleegd 9 mei 2021

De quotes die ik heb opgenomen in mijn scriptie komen van diverse bronnen en heb ik gezocht op denkers en onderwerp

Video

Samenvatting advies onderwijs 2032 https://youtu.be/NN_cZ5qjdyC
geraadpleegd 9 mei 2021

Lutters J, Introductie Art Based Learning, J. Lutters
<https://youtu.be/D8jDMAJVcAk> geraadpleegd. 9 mei 2021

Uitleg curriculum.nu video's e.d.
<https://www.curriculum.nu/actueel/wat-is-curriculumnu/>

Podcast

Podcast - creativiteit en onderwijs interview met J. Lutters en studente van de HKU,
<https://www.artez.nl/onderzoek/lectorat-kunst-en-cultuureducatie/publicaties-1> geraadpleegd 9 mei 2021

Documenten online

Kamerbrief Bussemaker en Dekker 2017
<https://www.onderwijsdatabank.nl/95894/actieplan-gelijke-kansen-in-het-onderwijs-kamerbrief/> geraadpleegd 9 mei 2021

¹Kamerstuk van Eindhoven & Kruijer 2016
<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-31289-355.html>
geraadpleegd 9 mei 2021

Inspiratie

Boekje - No school Manifesto, A Movement of Creative Education, Ilse Ouwens, Fabiola Camuti, Betje Stevens (eds.)2020

Kunstwerk, 'I can see a woman crying', Rineke Dijkstra video installatie 11.51 minuten
<https://youtu.be/Qb9tw8VF-F8> geraadpleegd 9 mei 2021

JEEZELLE ZIJNEN EEN KUNST

BIJLAGEN

Bijlagen

- Planning per bijeenkomst
- Power point presentatie – hand-out
- Analyse reflectie, surveymonkey app- pdf

- **Bijlage Planning per bijeenkomst**

05-04 Planning introductie bijeenkomst

tijd	wat	hoe	Materialen/ middelen
15.00 uur	Evalueren/ controleren introductie interview (app:surveymonkey)	PPT ABL groepsbespreking aantekeningen maken	Foto/ video
15.10 uur	Introductie uitleg methode ABL	Stappen ABL bespreken	Stappen ABL voor de experimentgroep (zie bijlage)
15.40 uur	Vraagmoment	groepsgesprek	Foto/ video
16.00 uur	Notitieboekjes uitdelen opdracht voor thuis Na eerste sessie, tussentijds alert zijn op, of er iets bijzonders gebeurt. Iets wat je meemaakt, hebt gedroomd...opschrijven of tekenen in je notitieboekje! <u>Eventueel de relevante persoonlijke vraag opschrijven in notitieboekje</u> Let op, neem je notitieboekje de volgende keer mee!	Thuisopdracht meegeven	ABL notitieboekjes
16.15 uur	Evalueren introductie	Groepsgesprek/ individueel begeleiden	14-04 Josefien en Reina andere datum plannen!
16.30 uur	Afronden/ opruimen	samenwerken	

07-04 Planning 1^e ABL sessie

tijd	wat	hoe	Materialen/ middelen
15.00 uur	Herhalen, korte versie ABL methode, instructie herhalen Let op: opdracht voor thuis in je ABL journal	PPT ABL Nav notitieboekjes	Notitieboekjes individueel
15.15 uur	Start 1 ^e sessie volgens PPT ABL		
16.15 uur	nabespreken	notitieboekjes	video

14-04 Planning ABL sessie 2

tijd	wat	hoe	Materialen/ middelen
15.00 uur	Herhalen ABL stappenplan		
15.15 uur	Start abl sessie 1	Atelierruimte H40	Schrift + pen
15.30 uur	Tussentijds bespreken		
15.45 uur	Abl sessie 1 vervolgen		idem
16.00 uur	Nabespreken		
16.25 uur	Afronden		Schrift + pen meenemen

19-04 Planning ABL sessie 2 (extra - Josefien en Reina, ivm proefwerkweek)

tijd	wat	hoe	Materialen/ middelen
15.00 uur	Herhalen ABL stappenplan		
15.15 uur	Start abl sessie 1	Atelierruimte H40	Schrift + pen
15.30 uur	Tussentijds bespreken		
15.45 uur	Abl sessie 1 vervolgen		idem
16.00 uur	Nabespreken		
16.25 uur	Afronden		Schrift + pen meenemen

21-04 Planning eindbijeenkomst

tijd	wat	hoe	Materialen/ middelen
15.00 uur	Nabespreken eindinterview	Atelierruimte H40 - 1001	Video
15.15 uur	Start abl sessie 1	Atelierruimte H40	Schrift + pen
15.30 uur	Tussentijds bespreken		
15.45 uur	Abl sessie 1 vervolgen		idem
16.00 uur	Nabespreken		
16.25 uur	Afronden		Schrift + pen meenemen

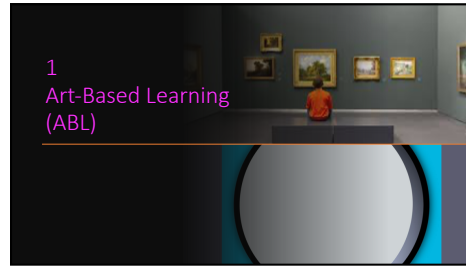

- Bijlage PowerPoint presentatie – hand-out

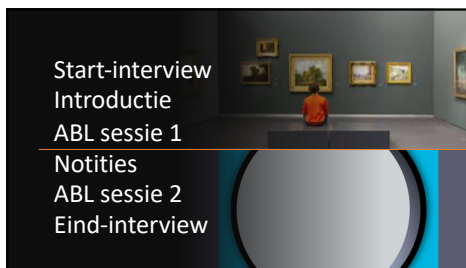
23-04-2021

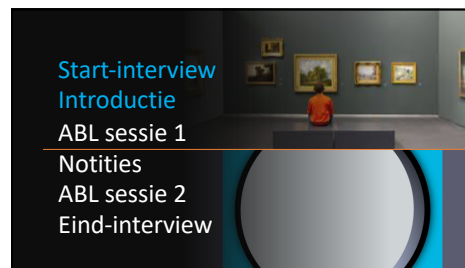
1

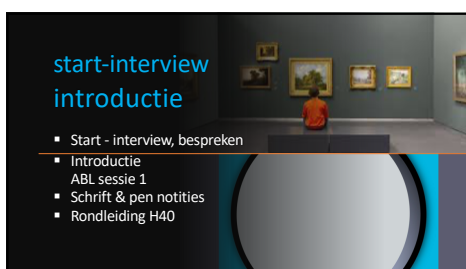
2

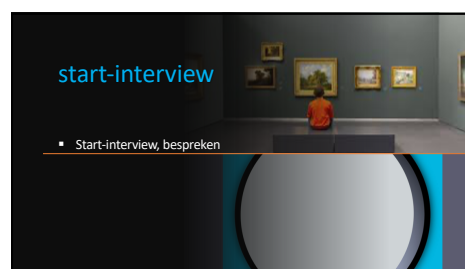
3

4

5

6

start-interview

Deel 1

Wie missen we nog?

13. 2G beekdallyceum	30-3-2021 17:28
13 (bijna 14) 1ste klas, dorenweerd college.	30-3-2021 14:38
12 jaar, eerste klas en Thomas a Kempis	29-3-2021 14:21
14 jaar, ik zit in de 2de op Thomas a Kempis	29-3-2021 13:57

7

start-interview

Fotografie, video? leg uit...
Beeldende kunst?

Naar de andere disciplines kijken jullie minder, waarom?

kollektie	60%	3
theater	20%	1
beeldende kunst (schilderkunst/ beeldhouwwerk)	40%	3
architectuur	20%	1
video	60%	3
dans	20%	1
tentoon (spreek)	20%	1

8

start-interview

Denk je dat het je lukt om langer dan 10 minuten te kijken?

5. hoelang kijk je naar een kunstwerk?

Totaal aantal reacties	3 minuten
kijken in tijd?	5 60% 3

9

start-interview

Wat is 'origineel'?

Wat is 'aan het denken zetten'?

6. Waar let je op als je naar een kunstwerk kijkt?

Kunst moet mooi zijn	0%	0
Kunst moet mooi gemaakt zijn	0%	0
Kunst moet origineel zijn	80%	4
Kunst moet je aan het denken zetten	80%	4

10

start-interview

Waarom wel of niet? Leg uit...

7. Is het belangrijk om meer te weten over een kunstwerk waar je naar kijkt? wie het heeft gemaakt, titel of jaartal van het kunstwerk of waarom de kunstenaar het heeft gemaakt.

Belangrijk	0%	0
Soms	100%	5
Niet belangrijk	0%	0

11

start-interview

Is samen praten over een Kunstwerk, belangrijk?

Heel je kan je eigen mening hebben en daar over praten

Het is wel leuk om even te praten, maar ik vind het zelf niet belangrijk, omdat het is leuk om te weten wat andere er in ziet, maar het hoeft niet.

Ligt er aan. Je eigen fantasie en gedachten zijn belangrijk, maar het is ook goed om iemand anders zijn mening te horen. Zo kun je met iemand discussiëren en op nieuwe ideeën komen.

Nee, dat is voor mij niet belangrijk, want stel ik vind het een mooi schilderij en anders niet. Of ik het een mooi schilderij vind en durf ik dat ook best te zeggen tegen de mensen die het niet mooi vinden. Misschien kan je dan een paar verhalen waarom je het wel of niet mooi vind

Ik vind het leuk om met andere mijn mening te delen. Maar ik vind het niet heel belangrijk wat anderen er van vinden

12

start-interview

Fantasia, waar denk je aan?

Voor mij is fantasia, je doet iets om naar te kijken of je kan er iets in zien dan denk ik je fantasia om er iets in te zien dan voor kunst vind ik dat wat

Fantasia is denk ik iets in je hoofd wat sommige mensen niet hebben en sommige niet en ik denk dat dat er aan ligt want je kunt meenemaken en ook naar houding je er recht. Fantasia is in je hoofd en daar in hebben we allemaal onze eigen fantasia

Ja, bijvoorbeeld bij abstracte kunst heb je fantasia nodig, maar soms dan, Fantasia kan uit je hoofd komen, maar ik denk dat het idee dat het fantasie is op dingen die je ziet of al gezien hebt je eigen gedachten.

Fantasia is voor mij iets wat ik in mijn hoofd heb, het hoeft niet goed te zijn om te weten en een smog van de lijn maar geen iets wat ik zelf bedenk er niet echt is, ik denk dat fantasie zeker belangrijk is als je naar een kunstwerk kijkt. Dan kan je er misschien bij denken wat je er in ziet of wat iemand ermee bedoeld.

Als je een bepaalde vorm tekening of schilderij ziet. Dat je iets kunt bedenken waar het heel erg op lijkt. En dat je originele ideeën kunt bedenken.

13

start-interview

Deel 2
jullie hebben allemaal kunst & cultuur in je Lesrooster, vertel!

1. Heb je kunst en cultuur in je lesrooster staan (toedienende vakken) CKV?

Overstapslag: 0 Beantwoord: 5

JA	100%	5
NEE	0%	0
Wen 000	0%	0

Wat niet echt, we doen vooral iets.

Wij krijgen er niet zo veel kunst te zien, maar nu gaat het meer over hoe je scholieren kunt brengen erop. Dat hebben we meer lessen over kunst bekijken. We moeten vaak kunstwerken bekijken en we moeten vertellen wat we zien.

Ja ik heb nu bij, een opdracht dat ik een groepje naar een kunstwerk moet kijken en daar onderzoek naar doet.

Neer

Nou, eigenlijk niet echt de kinderen doen gewoon de methode van school volgen.

14

start-interview

kijken naar elkaars werkstuk waarom?

3. Kijk je wel eens naar een werkstuk van klasgenoot? Is dit een verplicht onderdeel?

Overstapslag: 0 Beantwoord: 5

JA	100%	5
NEE	0%	0

4. Kijken klasgenoten wel eens naar

Overstapslag: 0 Beantwoord: 5

Soms	100%	5
Neer nooit	0%	0

15

start-interview

Mening van elkaar Belangrijk?

Ja, misschien kan je het dan aanpassen of nieuwe ideeën krijgen.

Ik vind het niet zo belangrijk. Want als ik het moet vinden dan is er bij mee. Maar het is natuurlijk wel stuk als iemand je een compliment geeft over je

Ja, als ze bijvoorbeeld tips hebben. Dan kan ik er wat van leren voor de volgende keer!

Heer maar ik vind het natuurlijk wel fijn als mensen het moet vinden

Heer, eigenlijk niet als ik het maar zelf moei bedenken over hen.

Ja moet het durven dus durfheid.

Ik denk dat ik meer kunst moet bekijken, want dan Kamil ook beter oordelen over anderen werken

Zelfvertrouwen, want dan durf je je uit te spreken.

Weet ik niet zo goed ik denk l'ef L'ef om te zeggen wat ik vind

Iets waar ik iets van vind en dat is dan mijn mening.

16

start-interview

Hecht je waarde aan De mening van anderen of van jezelf? Wat hebt je nodig om Je mening te kunnen Geven?

Ja, misschien kan je het dan aanpassen of nieuwe ideeën krijgen.

Ik vind het niet zo belangrijk. Want als ik het moet vinden dan is er bij mee. Maar het is natuurlijk wel stuk als iemand je een compliment geeft over je

Ja, als ze bijvoorbeeld tips hebben. Dan kan ik er wat van leren voor de volgende keer!

Heer maar ik vind het natuurlijk wel fijn als mensen het moet vinden

Heer, eigenlijk niet als ik het maar zelf moei bedenken over hen.

Je moet het durven dus durfheid.

Ik denk dat ik meer kunst moet bekijken, want dan Kamil ook beter oordelen over anderen werken

Zelfvertrouwen, want dan durf je je uit te spreken.

Weet ik niet zo goed ik denk l'ef L'ef om te zeggen wat ik vind

Iets waar ik iets van vind en dat is dan mijn mening.

17

start-interview

Cultuurreis?

6. Ga je met school op cultuurreis?

Overstapslag: 0 Beantwoord: 5

JA	20%	1
Wen niet	60%	3
Neer	20%	1

Ja, dit heeft de kinderen veel meer dan alleen luisteren naar iemand die over iets praat.

Ik vind het niet heel belangrijk of er cultuur reis komen. Wel vind ik het belangrijk dat tijdens een kamp iets van cultuur wordt uitgelegd.

Ja, want dan leer je ook dingen op een leuke manier want de meest leerrijke vinden een reis maken wel leuk!

Ja want je kan er veel van leren en zelf vind ik het ook leuk.

Ja! Zo leren ze ook op een andere manier naar dingen kijken!

18

19

start-interview

1. Bij Julia of Jozefien hun ouders doen dingen met kunst.
21-04-2021 06:48

Ja, ik ga wel eens mee met jou naar je atelier en wel eens naar muziek.
21-04-2021 06:57

Thuis – school waar kom je in aanraking met kunst?
21-04-2021 07:00

2. Ben je bekend met kunst kijken in de openbare ruimte of op internet? welke
21-04-2021 06:48

Wij hebben thuis een paar schilderijen hangen. En op school zie je ook wel veel verschillende kunstwerken. Er hangen veel schilderijen en er staan ook beelden in sommige lokalen.
21-04-2021 07:00

Ja soms in musea of andere plaatsen bij andere mensen. En ook op straat en in natuur gebieden
21-04-2021 07:01

In een museum, als ik een boek lees & op social media's
21-04-2021 07:02

Overgangsdagen: 1 Beantwoord: 4

architectuur	50%	2
beeldhouwkunst	25%	1
op internet	50%	2
In een openbaar gebouw (bibliotheek, bankgebouw, ...)	75%	3

20

start-interview

Een grote groen met blauwe bol met toevoren en bergen huizen en flatten
21-04-2021 06:48

Een grote ronde bol die ergens zweeft. Met veel levende wezens.
21-04-2021 06:57

De wereld?
21-03-2021 07:00

Vind ik heel moeilijk, ik kan eigenlijk niks bedenken.
21-03-2021 07:00

Een wereld met grotere mensen er op dan hoort, alle soorten mensen zie ik voor mi, bloemen, planten en veel zee. Als ik wat langer denk zie ik ook de vervulling van de aarde.
21-03-2021 07:01

Een aardbol met mensen en dieren erop
21-03-2021 07:02

21

start-interview

Over je gevoelens en gedachtes de schilderai/schilderes kan zijn haar emoties er in kwijt
21-04-2021 06:48

Fantastie, iets wat je zelf kan maken, iets dat bijzonder en je mis niet veel ziet.
21-04-2021 06:57

Waar gaat kunst over, denk jij? (moeilijke vraag?)
21-03-2021 07:00

Het gaat over een gevoel beschrijven, en dat doe je dan in de vorm van een kunstwerk
21-03-2021 07:00

Gevoelens, fantasie, kleur of niet, samen, stilte, geluid, planten, mensen, dieren, rika, eigenlijk
21-03-2021 07:01

Je gevoelens uiteten voor iedereen is het anders gold verdienen open wat je leuk vind
21-03-2021 07:02

22

start-interview – persoonsvorming?

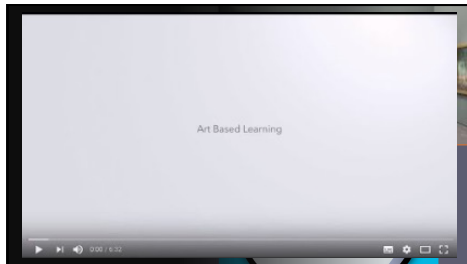
Tekst prompt reacties	Belangrijk	Verlooch denken	Beleids over kunstgeschied
Wat jij zelf moet weten	5	5	5
Wat jij zelf denkt	100%	40%	0%
Wat je zelf doet	100%	5	100%
Wat je zelf doet voor mensen	80%	4	5
Wat je zelf doet voor mensen	60%	3	5
Wat je zelf doet voor mensen	40%	2	5
Wat je zelf doet voor mensen	40%	2	5
Wat je zelf doet voor mensen	80%	4	5
Wat je zelf doet voor mensen	0%	0	5
Wat je zelf doet voor mensen	40%	2	5
Wat je zelf doet voor mensen	30%	1	5
Wat je zelf doet voor mensen	5	100%	5

23

Introductie

Introductie ABL sessie 1 Jeroen Lutters is ook geïnspireerd door allerlei anderen kijk maar (vragen achteraf?)

24

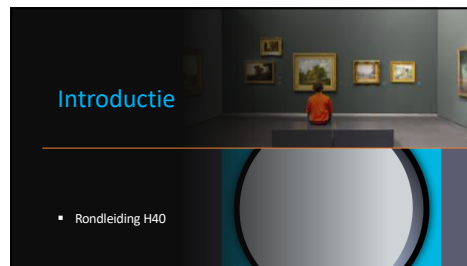
25

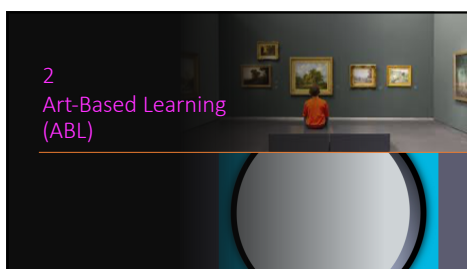
26

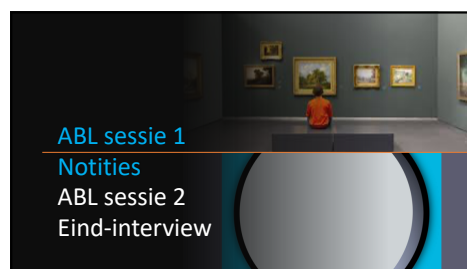
27

28

29

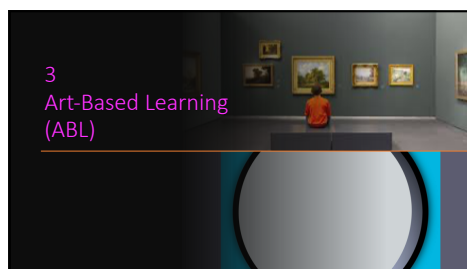
30

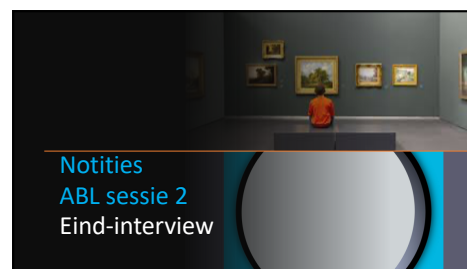
31

32

33

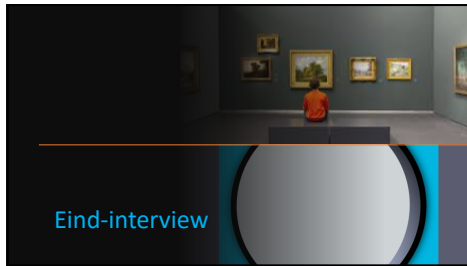
34

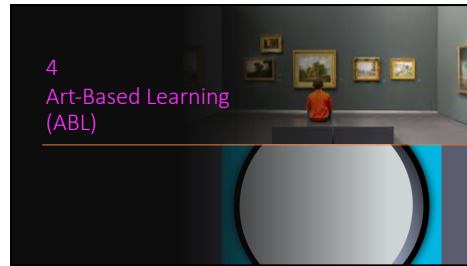
35

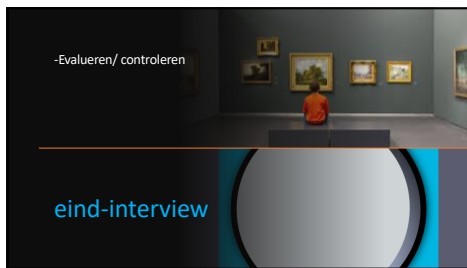
36

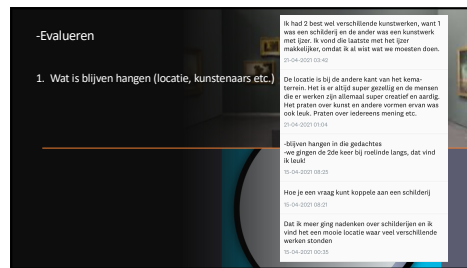
37

38

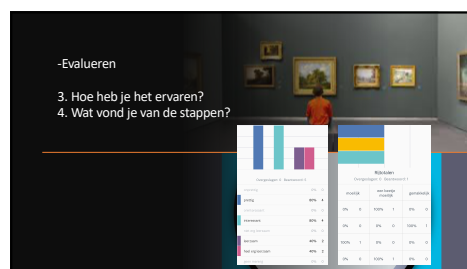
39

40

41

42

-Evalueren

5. Heb je iets geleerd over jezelf?

Antwoord	Percentage	Aantal
ja	80%	4
nee	0%	0
weet niet	20%	1

Overgestlagen: 0 Beantwoord: 5

43

-Evalueren

6. Wat heb je geleerd?

Waarom ik paardrijden leuk vind.
Wat kunst is.
Waarom vrienden zo belangrijk zijn voor mij.

Eigenlijk niet veel geleerd. Vooral ge-ervaren. ik heb wel de ABL geleerd, maar ik vond het vooral gewoon heel leuk en gezellig.

-dat ik meer fantasie heb dan ik in eerst instantie dacht
-dat ik lang kan kijken naar een kunstwerk

-anders kijken
-creatiever zijn
-fantasierijker denken

Denken fantasie bewondering

44

-Evalueren

7. Effecten van persoonsvorming dmv ABL?

ik ben denk ik wel iets meer gaan nadenken.

Dat ik misschien anders kijk naar kunst en vragen.

Dat ik meer fantasie heb dan ik dacht!

Weet ik niet zo goed

ik leerde dat je in alles kan zien wat je wil zien als je er maar lang genoeg naar keek dat vond ik leuk om mee te maken ook wist ik van me zelf niet dat ik een beetje fantasie had en dat ik dit zo maar kon zonder enige moeite

45

-Evalueren

8. Bijgedragen aan denken?

Ja, ik ben denk ik verder door gaan denken.

ik denk het wel, maar niet ultra veel.

Ja, ik heb meer fantasie als ik naar dingen kijk

Ja, ik denk beter na. ik denk langer na voordat ik antwoord geef

Ja ik denk nu meer na over dingen en hoe die dingen kunnen komen

46

-Evalueren

9. Naar de wereld kijken

10. Onthouden ABL, delen etc.?

Nee.

Nee, ik denk het niet.

Een beetje, als ik naar iets kijk ofzo bedenk ik er eerder een verhaal bij.

Nee niet echt eigelijk

Nieuw ik kunst zie ik nu meer echt kunst eerst dacht ik wel van hoe maar nu begrijp ik wat er meer bijstaat in door de wereld heeft heel veel mooie dingen zoals die kunstwerken

Ja, ik denk meer nadenken dat kan erg interessant zijn.

ik ga er over praten met vrienden en hoe cool 't was en is

Onthouden. Soms/er ik vind het leuk zijn en lustgevoel!

Delen ja met papa, om te vertellen wat we hebben gedaan (misschien.)

Baken door: als ik eenijl ben denk ik niet dat ik het nog en leer uit meerd zou doen

ik ga het wel onthouden en mis wat dingetjes delen. Maar denk ik niet vaker doen. Want ik zou niet echt weten met wat

ik ga hem zeker onthouden ik vond het heel leuk om zo te denken en dit ga ik misschien ook wel eens in een museum doen

47

-Evalueren & wat ik verder nog wil bespreken:

Hoe zou je persoonlijke vorming omschrijven?

En wat vinden jullie dat je samen ervaren hebt?

Is er nog iets wat jullie willen delen?

48

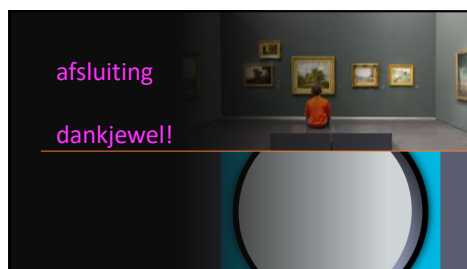

49

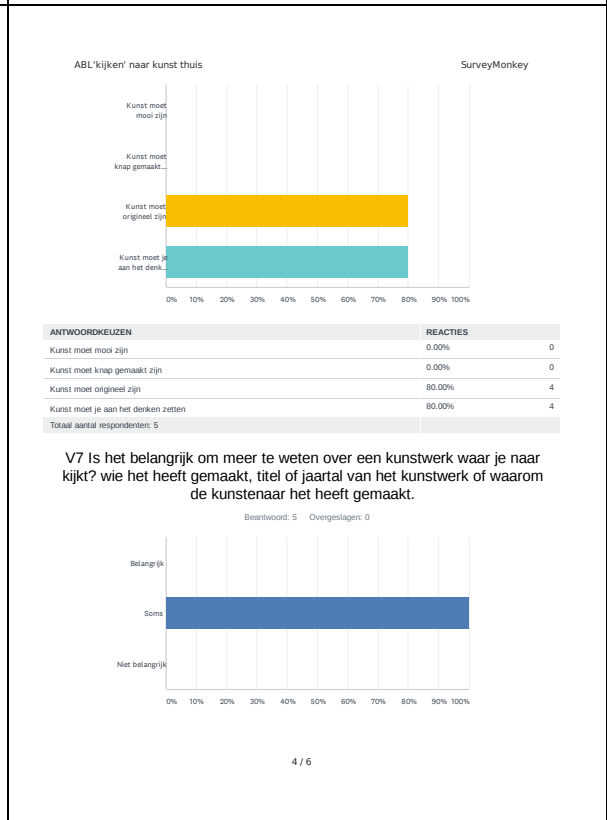
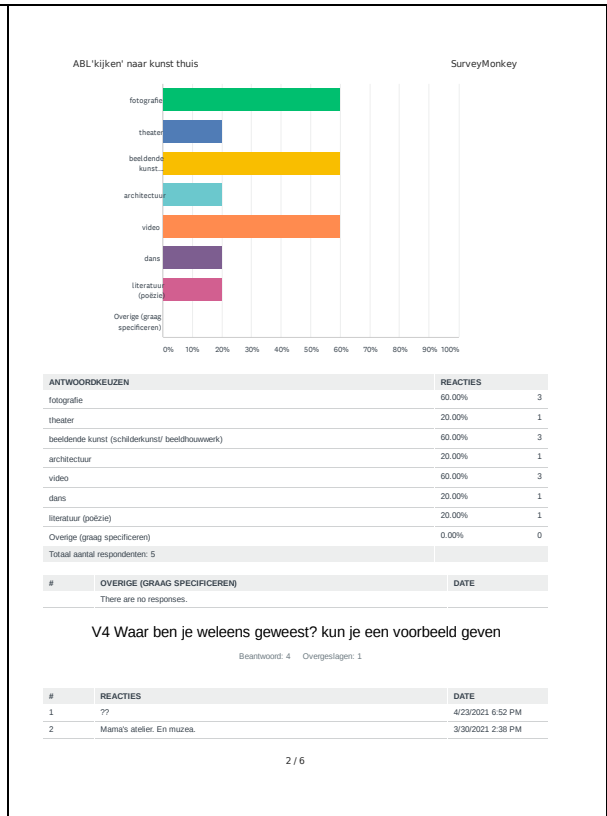
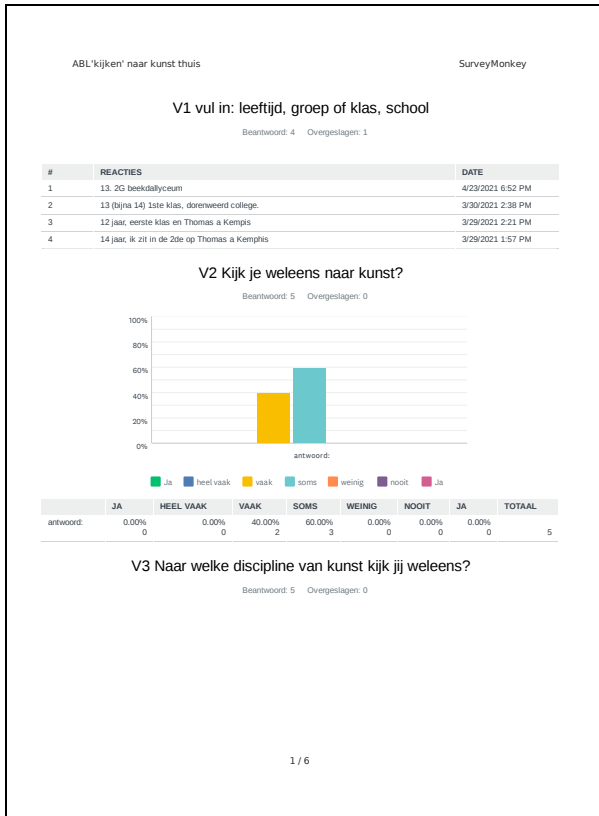

50

51

- **Bijlage Analyse reflectie, surveymonkey app – pdf**

ABL 'kijken' naar kunst thuis SurveyMonkey

ANTWOORDEKEUZEN	REACTIES	
Belangrijk	0.00%	0
Soms	100.00%	5
Niet belangrijk	0.00%	0
TOTAAL		5

V8 Is het belangrijk voor jou, wat anderen van een kunstwerk vinden waar jij naar kijkt. En is het belangrijk om erover te praten samen (denk goed na en beschrijf in je eigen woorden of steekwoorden je antwoord)

Beantwoord: 5 Overgeslagen: 0

#	REACTIES	DATE
1	Nee je kan je eigen mening hebben en daar over praten	4/23/2021 6:52 PM
2	Het is wel leuk om even te praten, maar ik vind het zelf niet belangrijk, omdat het is leuk om te weten wat andere er in ziet, maar het hoeft niet.	3/30/2021 2:38 PM
3	Ligt er aan. Je eigen fantasie en gedachten zijn belangrijk, maar het is ook goed om iemands anders zijn mening te horen. Zo kun je met iemand discussiëren en op nieuwe ideeën komen.	3/29/2021 6:09 PM
4	Nee, dat is voor mij niet belangrijk, want stel ik vind het een mooi schilderij en andere niet, bij ik heb een mooi schilderij vinden & durf ik dat ook best te zeggen tegen de mensen die het niet mooi vinden. Misschien kan je dan aan elkaar vertellen waarom je het wel of niet mooi vind	3/29/2021 2:21 PM
5	Ik vind het leuk om met andere mijn mening te delen. Maar ik vind het niet heel belangrijk wat anderen ervan vinden	3/29/2021 1:57 PM

V9 Wat betekent fantasie voor jou? kan fantasie iets betekenen als je naar een kunstwerk kijkt, denk jij? ligt je antwoord toe

Beantwoord: 5 Overgeslagen: 0

#	REACTIES	DATE
1	Voor mij is fantasie , je ziet iets een naar krabbetje en je kan er iets in zien dan gebruik je je fantasie om er iets in te zien dus voor kunst vind ik dat wel belangrijk	4/23/2021 6:52 PM
2	Fantasie is denk ik iets in je hoofd wat sommige mensen veel hebben en sommige niet en ik denk dat dat er aan ligt wat je best meegemaakt en ook miss hoelang je al leeft. Fantasie is iets in je hoofd en daar in hebben we allemaal onze eigen fantasie!	3/30/2021 2:38 PM
3	Ja, bijvoorbeeld bij abstracte kunst heb je fantasie nodig, nou soms dan. Fantasie kan uit je hoofd komen, maar ik heb vaak het idee dat het gebaseerd is op dingen die je ziet of al gezien hebt + je eigen gedachten	3/29/2021 6:09 PM
4	Fantasie is voor mij iets wat ik in mijn hoofd denk. Het hoeft niet per se over een unicorn en een smop wereld te zijn maar gan iets wat ik zelf bedenken en wat niet echt is. Ik denk dat fantasie zeker belangrijk is als je naar een kunstwerk kijkt. Dan kun je er misschien bij bedenken wat je er in ziet of wat iemand er mee bedoeld.	3/29/2021 2:21 PM
5	Als je een bepaalde vorm/tekening/schilderij ziet. Dat je iets kunt bedenken waar het heel erg op lijkt. En dat je originele ideeën kunt bedenken.	3/29/2021 1:57 PM

5 / 6

ABL 'kijken' naar kunst - school SurveyMonkey

V1 Heb je kunst en cultuur in je lesrooster staan (beeldende vakken/CKV)?

Beantwoord: 5 Overgeslagen: 0

ANTWOORDEKEUZEN	REACTIES	
JA	100.00%	5
NEE	0.00%	0
Ik weet niet	0.00%	0
TOTAAL		5

V2 Is er in de lessen op school, tijd om te kijken naar kunst (kunst beschouwen)? Leer je hoe je kunt kijken? Gebruikt de docent een methode, welke methode is dat? ligt je antwoord toe

Beantwoord: 5 Overgeslagen: 0

#	REACTIES	DATE
1	Nee niet echt, we doen vooral niks.	4/3/2021 1:55 PM
2	We kregen eerst niet zo veel kunst te zien, maar nu gaat het meer over hoe je schaduwen kunt gebruiken enz. Dus hebben we meer lessen over kunst bekijken. We moeten vaak kunstwerken vergelijken en we moeten vertellen wat we zien.	3/31/2021 2:55 PM
3	Ja ik heb nu bijv. een opdracht dat ik een groepje naar een kunstwerk moet kijken en daar onderzoek naar doen.	3/30/2021 8:29 PM
4	Nee	3/30/2021 5:34 PM
5	Nou, eigenlijk niet echt de docenten doen gewoon de methodes van school volgen.	3/30/2021 3:45 PM

1 / 5

ABL 'kijken' naar kunst - school SurveyMonkey

V3 Kijk je weleens naar een werkstuk van klasgenoten? Is dit een verplicht onderdeel?

Beantwoord: 5 Overgeslagen: 0

ANTWOORDEKEUZEN	REACTIES	
Ja altijd	0.00%	0
Soms	100.00%	5
Nee nooit	0.00%	0
TOTAAL		5

V4 Kijken klasgenoten weleens naar jou werkstuk?

Beantwoord: 5 Overgeslagen: 0

2 / 5

ABL 'kijken' naar kunst - school SurveyMonkey

ANTWOORDEKEUZEN	REACTIES	
Ja altijd	0.00%	0
Soms	100.00%	5
Nee nooit	0.00%	0
TOTAAL		5

V5 Vindt je de mening van klasgenoten over jou werkstuk belangrijk? kun je uitleggen waarom?

Beantwoord: 5 Overgeslagen: 0

#	REACTIES	DATE
1	Ja, misschien kan je het dan aanpassen of nieuwe ideeën krijgen.	4/3/2021 1:55 PM
2	Ik vind het niet zo belangrijk. Want als ik het mooi vind ben ik er blij mee. Maar het is natuurlijk wel leuk als iemand je een compliment geeft over je werk	3/31/2021 2:55 PM
3	Ja, als ze bijvoorbeeld tips hebben. Dan kan ik er wat van leren voor de volgende keer!	3/30/2021 8:29 PM
4	Nee maar ik vind het natuurlijk wel fijn als mensen het mooi vinden	3/30/2021 5:34 PM
5	Nee, eigenlijk niet als ik het maar zelf mooi/tevreden over ben.	3/30/2021 3:45 PM

V6 Hecht je waarde aan je eigen mening? Durf jij je mening te geven, over het werk van jezelf of dat van anderen? waarom wel of niet...

Beantwoord: 5 Overgeslagen: 0

#	REACTIES	DATE
1	Ik heb wel een mening, maar ik zeg het niet altijd. Ik vind het soms "on aardig" ofzo, daarom doe ik het niet.	4/3/2021 1:55 PM
2	Ik durf mening te geven aan dingen van mezelf en anderen. Soms zeg ik niet wat ik over iets denk omdat ik dan bang ben dat ik iemand kwets.	3/31/2021 2:55 PM
3	Ja daar hecht ik waarde aan, ik lever iets pas in als ik er zelf tevreden mee ben. Als ik tips heb voor andere zeg ik dat zeker daar kunnen zij ook van leren	3/30/2021 8:29 PM
4	Soms over mijn eigen werk heb ik vaak heel snel een eigen mening (ik vind het vaak niet mooi) maar over anderen's dingen zeg ik vaak niet dat ik het niet zo mooi vind want ik wil hun geen slecht gevoel geven	3/30/2021 5:34 PM
5	Ja, ik durf mijn mening te geven, maar ik hecht er geen waarde aan. Als ik het zelf ook mooi vind zeg ik dat ook.	3/30/2021 3:45 PM

V7 Wat heb jij nodig denk jij, om je mening te kunnen geven?

Beantwoord: 5 Overgeslagen: 0

#	REACTIES	DATE
---	----------	------

3 / 5

ABL 'kijken' naar kunst - school SurveyMonkey

1	Je moet het durven dus durfheid.	4/3/2021 1:55 PM
2	Ik denk dat ik meer kunst moet bekijken, want dan Kamit ook beter oordelen over anderen werken	3/31/2021 2:55 PM
3	Zelfvertrouwen, want dan durf je je uit te spreken.	3/30/2021 8:29 PM
4	Weet ik niet zo goed ik denk lief Lef om te zeggen wat ik vind	3/30/2021 5:34 PM
5	Iets waar ik iets van vind en dat is dan mijn mening.	3/30/2021 3:45 PM

V8 Waar kijk je naar bij een werkstuk van een klasgenoot? Waar let je op?

Beantwoord: 5 Overgeslagen: 0

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES
Mooi of lelijk	20.00%
Knap gemaakt	40.00%
Zet je aan het denken	40.00%
Is origineel	100.00%

Totaal aantal respondenten: 5

V9 Ga je met school op cultuurreis?

Beantwoord: 5 Overgeslagen: 0

4 / 5

ABL 'kijken' naar kunst - school SurveyMonkey

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES
Ja	20.00%
Weet niet	60.00%
Nee	20.00%

TOTAAL 5

V10 Vindt jij het belangrijk dat scholen cultuur reizen in het lesprogramma aanbieden? zo ja of nee waarom?

Beantwoord: 5 Overgeslagen: 0

#	REACTIES	DATE
1	Ja, dit leert de kinderen veel meer dan alleen luisteren naar iemand die over iets praat.	4/3/2021 1:55 PM
2	Ik vind het niet heel belangrijk of er cultuur reizen komen. Wel vind ik het belangrijk dat tijdens een kamps iets van cultuur wordt uitgedaagd.	3/31/2021 2:55 PM
3	Ja, want dan leer je ook dingen op een leuke manier want de meest leerlingen vinden een reis maken veel leuk!!	3/30/2021 8:29 PM
4	Ja want je kan er veel van leren en zelf vind ik het ook leuk	3/30/2021 5:34 PM
5	Jaf Zo leren ze ook op een andere manier naar dingen kijkt!	3/30/2021 3:45 PM

5 / 5

ABL 'kijken' naar kunst daarbuiten ... SurveyMonkey

V1 Kom je weleens in aanraking met kunst op een andere plek dan thuis of op school? ligt je antwoord toe, waar bijvoorbeeld

Beantwoord: 5 Overgeslagen: 0

#	REACTIES	DATE
1	Bij Julia of josselien hun ouders doen dingen met kunst	4/1/2021 2:48 PM
2	Ja, ik ga wel eens mee met jou naar je atelier en wel eens naar musea's.	4/1/2021 1:37 PM
3	Wij hebben thuis een paar schildertjes hangen. En op school zie je ook wel veel verschillende kunstwerken. Er hangen veel schilderijen en er staan ook beelden in sommige lokalen.	3/31/2021 3:00 PM
4	Ja soms in musea of andere plekken bij andere mensen. En ook op straat en in natuur gebieden	3/31/2021 11:31 AM
5	In een museum, als ik een boek lees & op social media :)	3/31/2021 10:32 AM

V2 Ben je bekend met kunst kijken in de openbare ruimte of op internet? welke bijvoorbeeld

Beantwoord: 4 Overgeslagen: 1

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES
architectuur	50.00%
beeldhouwkunst	25.00%
op internet	50.00%
In een openbaar gebouw (bibliotheek, barkegebouw...)	75.00%

Totaal aantal respondenten: 4

1 / 7

ABL 'kijken' naar kunst daarbuiten ... SurveyMonkey

V3 Wat fantaseer je bij 'de wereld'?

Beantwoord: 5 Overgeslagen: 0

#	REACTIES	DATE
1	Een grote groen met blauwe bol met toevloeren en bergen huizen en flaten	4/1/2021 2:48 PM
2	Een grote ronde bol die ergens zweeft. Met veel levende wezens.	4/1/2021 1:37 PM
3	Vind ik heel moeilijk, ik kan eigenlijk niks bedenken.	3/31/2021 3:00 PM
4	Een wereld met grotere mensen er op dan hoort, alle soorten mensen zie ik voor mij, bloemen, planten en veel zee. Als ik wel langer denk zie ik ook de vervuiling van de aarde.	3/31/2021 11:31 AM
5	Een aardbol met mensjes en dieren erop	3/31/2021 10:32 AM

V4 Wat fantaseer je bij 'kunst'?

Beantwoord: 5 Overgeslagen: 0

#	REACTIES	DATE
1	Een schilderij van een boom die bestaat uit allemaal stijgen	4/1/2021 2:48 PM
2	Kunst kan eigenlijk alles zijn.	4/1/2021 1:37 PM
3	Vind ik heel moeilijk, ik kan eigenlijk niks bedenken.	3/31/2021 3:00 PM
4	Schilderen beelden, in slowmotion mensen die de mooiste dingen maken.	3/31/2021 11:31 AM
5	Een boek met soms hier en daar een plaatje, een schilderij & een boek van jou!	3/31/2021 10:32 AM

V5 Waar gaat kunst over volgens 'jou' (best een moeilijke vraag maar schrijf eventueel wat steekwoorden op, antwoord kan nooit verkeerd zijn)

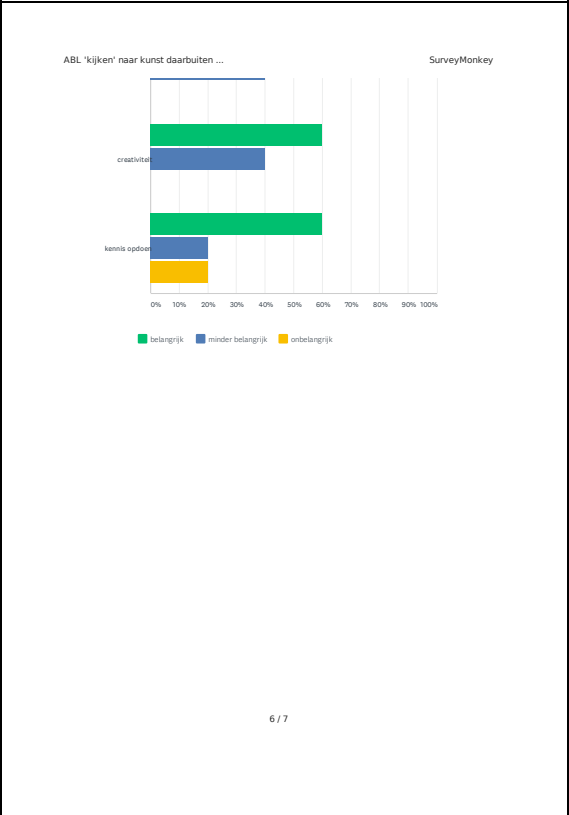
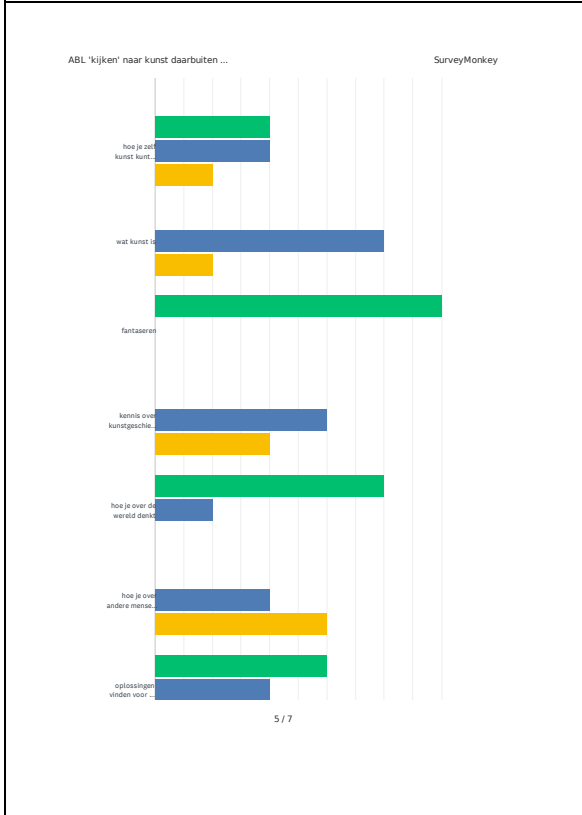
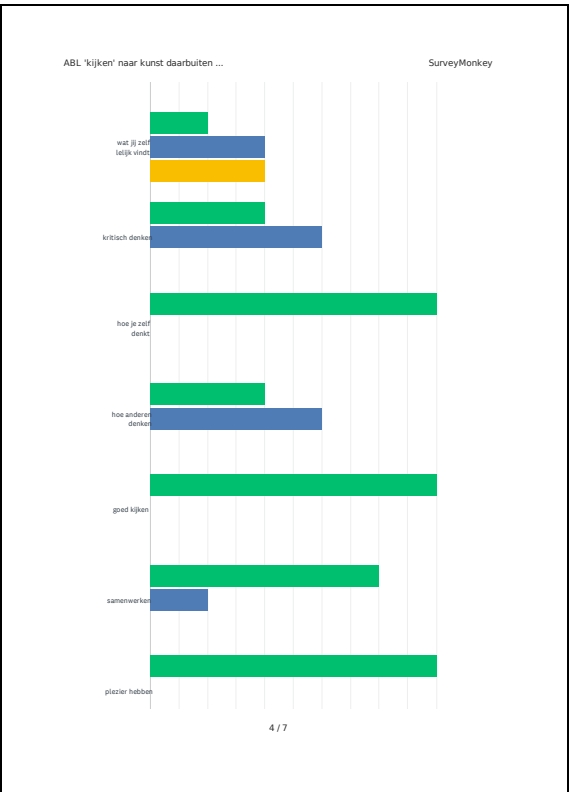
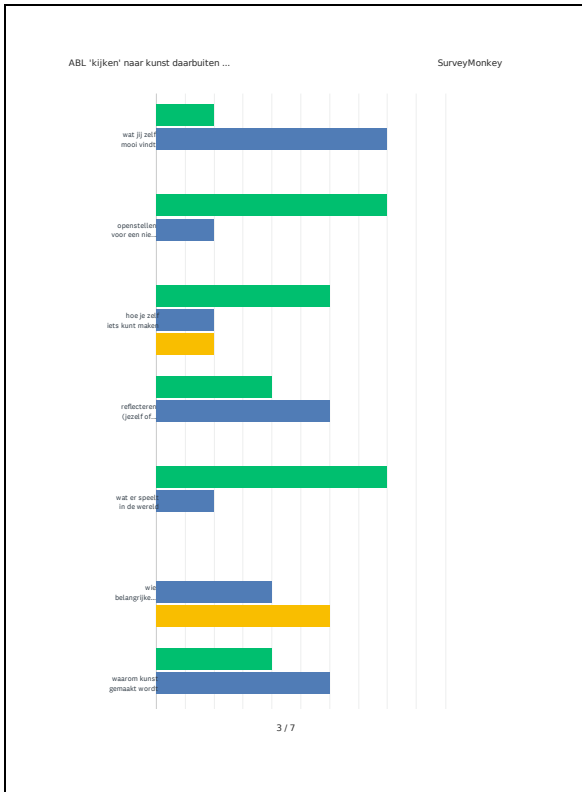
Beantwoord: 5 Overgeslagen: 0

#	REACTIES	DATE
1	Over je gevoelens en gedachten de schildenaarschilders kan zijn' haar emoties er in kwijt	4/1/2021 2:48 PM
2	Fantasia. Iets wat je zelf kan maken. Iets dat bijzonder en je miss niet veel ziet.	4/1/2021 1:37 PM
3	Het gaat over een gevoel beschrijven, en dat doe je dan in de vorm van een kunstwerk	3/31/2021 3:00 PM
4	Gevoelens, fantasia, kleur of niet, samen, stilte, geluid, planten, mensen, dieren, niks... eigenlijk alles.	3/31/2021 11:31 AM
5	-Je gevoelens laten voor iedereen is het anders-geld verdienen -doen wat je leuk vind	3/31/2021 10:32 AM

V6 wat zijn de effecten van persoonsvorming (wat vormt jou als persoon) doormiddel van kijken naar kunst?

Beantwoord: 5 Overgeslagen: 0

2 / 7

ABL 'Persoonlijke vorming' SurveyMonkey

V1 Wat is blijven hangen, na de ABL sessies?(Denk hierbij aan de locatie, de kunstenaars, interactie met elkaar, het kunstwerk, denkproces)

Beantwoord: 5 Overgeslagen: 0

#	REACTIES	DATE
1	Ik had 2 best wel verschillende kunstwerken, want 1 was een schilderij en de ander was een kunstwerk met ijzer. Ik vond die laatste met het ijzer makkelijk, omdat ik al wist wat we moesten doen.	4/21/2021 11:42 AM
2	De locatie is bij de andere kant van het kema-terrein. Het is er altijd super gezellig en de mensen die er werken zijn allemaal super creatief en aardig. Het praten over kunst en andere vormen ervan was ook leuk. Praten over iedereens mening etc.	4/21/2021 9:04 AM
3	-blijven hangen in die gedachten -we gingen de 2de keer bij roelinde langs, dat vind ik leuk!	4/15/2021 4:25 PM
4	Hoe je een vraag kunt koppelen aan een schilderij	4/15/2021 4:21 PM
5	Dat ik meer ging nadenken over schilderijen en ik vind het een mooie locatie waar veel verschillende werken stonden	4/15/2021 8:35 AM

V2 Wil je je abl persoonlijk relevante vraag in dit interview delen? zo ja, (vraag van de 1e en 2e abl sessie)

Beantwoord: 5 Overgeslagen: 0

#	REACTIES	DATE
1	1ste was: waarom vind ik paardrijden leuk? 2de was: waarom zijn vrienden zo belangrijk voor mij?	4/21/2021 11:42 AM
2	Mijn vraag was: waarom klikt het vaak niet tussen mij en mijn familie?	4/21/2021 9:04 AM
3	1ste waarom maak ik me zorgen? 2de wat maakt me bij?	4/15/2021 4:25 PM
4	Waarom heb ik stress?	4/15/2021 4:21 PM
5	Hoe veel wereld is er? Hoe wordt alles in je hoofd geregeld (gevoelens)	4/15/2021 8:35 AM

V3 Hoe heb je de ABL methode ervaren? als je luistert naar het gevoel in je onderbuik...

Beantwoord: 5 Overgeslagen: 0

1 / 6

ABL 'Persoonlijke vorming' SurveyMonkey

ANTWOORDEKEUZEN	REACTIES	TOTAAL
onprattig	0.00%	0
prettig	80.00%	4
oninteressant	0.00%	0
interessant	80.00%	4
niet erg leerzaam	0.00%	0
leerzaam	40.00%	2
heel erg leerzaam	40.00%	2
geen mening	0.00%	0
Totaal aantal respondenten:		5

V4 Wat vond jij van de stappen 1t/m4 van de ABL methode

Beantwoord: 5 Overgeslagen: 0

2 / 6

ABL 'Persoonlijke vorming' SurveyMonkey

V3 Hoe heb je de ABL methode ervaren? als je luistert naar het gevoel in je onderbuik...

Beantwoord: 5 Overgeslagen: 0

3 / 6

ABL 'Persoonlijke vorming' SurveyMonkey

	MOEILIK	EEN BEETJE MOEILIK	GEMAKKELIJK	GEEN MENING	TOTAAL
stap 1 de persoonlijke vraag	0.00%	60.00%	40.00%	0.00%	5
stap 2 het sprekend object	0.00%	40.00%	60.00%	0.00%	5
stap 3 mogelijke wereld	20.00%	40.00%	40.00%	0.00%	5
stap 4 een nieuw verhaal	20.00%	60.00%	20.00%	0.00%	5

V5 Heb je iets geleerd over jezelf?

Beantwoord: 5 Overgeslagen: 0

ANTWOORDEKEUZEN	REACTIES	TOTAAL
ja	80.00%	4
nee	0.00%	0
weet niet	20.00%	1
TOTAAL		5

V6 Kun je in enkele trefwoorden omschrijven wat je geleerd hebt?

Beantwoord: 5 Overgeslagen: 0

#	REACTIES	DATE
1	Waarom ik paardrijden leuk vind. Wat kunst is. Waarom vrienden zo belangrijk zijn voor mij.	4/21/2021 11:42 AM
2	Eigenlijk niet veel geleerd. Vooral ge-ervaren. Ik heb wel de ABL geleerd, maar ik vond het vooral gewoon heel leuk en gezellig!	4/21/2021 9:04 AM
3	-dat ik meer fantasie heb dan ik in eerst instantie dacht -Dat ik lang kan kijken naar een kunstwerk	4/15/2021 4:25 PM
4	-anders kijken -creatiever zijn -fantasierijker denken	4/15/2021 4:21 PM

4 / 6

5 Denken fantasie bewondering 4/15/2021 8:35 AM

V7 Welke effecten van persoonsvorming had ABL op jou?

Beantwoord: 5 Overgeslagen: 0

#	REACTIES	DATE
1	Ik ben denk ik wel iets meer gaan nadenken.	4/21/2021 11:42 AM
2	Dat ik misschien anders kijk naar kunst en vragen.	4/21/2021 9:04 AM
3	Dat ik meer fantasie heb dan ik dacht!	4/15/2021 4:25 PM
4	Weet ik niet zo goed	4/15/2021 4:21 PM
5	Ik leerde dat je in alles kan zien wat je wil zien als je er maar lang genoeg naar keek dat vond ik leuk om mee te maken ook wist ik van me zelf niet dat ik een beetje fantasie had en dat ik dit zo maar kon zonder enige moeite	4/15/2021 8:35 AM

V8 Heeft de ABL methode bijgedragen aan jou denken? Ligt je antwoord toe

Beantwoord: 5 Overgeslagen: 0

#	REACTIES	DATE
1	Ja, ik ben denk ik verder door gaan denken.	4/21/2021 11:42 AM
2	Ik denk het wel, maar niet ultra veel.	4/21/2021 9:04 AM
3	Ja, ik heb meer fantasie als ik naar dingen kijk	4/15/2021 4:25 PM
4	Ja, ik denk beter na. Ik denk langer na voordat ik antwoord geef	4/15/2021 4:21 PM
5	Ja ik denk nu meer na over dingen en hoe die dingen kunnen komen	4/15/2021 8:35 AM

V9 Heeft deze ervaring bijgedragen aan de manier waarop jij naar de wereld kijkt? zo ja, hoe?

Beantwoord: 5 Overgeslagen: 0

#	REACTIES	DATE
1	Nee.	4/21/2021 11:42 AM
2	Nee, ik denk het niet.	4/21/2021 9:04 AM
3	Een beetje, als ik naar iets kijk otro bedenk ik er eerder een verhaal bij.	4/15/2021 4:25 PM
4	Nee niet echt eigenlijk	4/15/2021 4:21 PM
5	Nou in kunst zie ik nu meer echt kunst eens dacht ik wel van maar nu begrijp ik wat er mee bedoelt is dus de wereld heeft heel veel mooie dingen zoals dus kunstwerken	4/15/2021 8:35 AM

5 / 6

V10 Ga je de ABL ervaring onthouden, delen en/of vaker doen? zo ja, hoe ga je dat doen, denk jij?

Beantwoord: 5 Overgeslagen: 0

#	REACTIES	DATE
1	Ja, ik denk meer nadenken dat kan erg interessant zijn.	4/21/2021 11:42 AM
2	Ik ga er over praten met vrienden en hoe cool 't was en is	4/21/2021 9:04 AM
3	Onthouden: Sowieso! Ik vind het leuk, fijn en rustgevend! Delen: ja met papa, om te vertellen wat we hebben gedaan (misschien) Baken doen: als ik eerlijk ben denk ik niet dat ik het nog een keer uit mezelf zou doen.	4/15/2021 4:25 PM
4	Ik ga het wel onthouden en miss wat dingetjes delen. Maar denk ik niet vaker doen. Ward ik zou niet echt weten met wat	4/15/2021 4:21 PM
5	Ik ga hem zeker onthouden ik vond het heel leuk om zo te denken en dit ga ik misschien ook wel eens in een museum doen	4/15/2021 8:35 AM

6 / 6

jEEZELF

ZIJN IS

EEN

ANNEMARIE SCHRIJVER
STUDENTNUMMER: 1539637
DBKV-MAATWERK-LERO
BEGELEIDER:
LEONTINE BROEKHUIZEN
ARTEZ UNIVERSITY OF THE ARTS

KUNST